

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ МЕДИЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА “ІНСТИТУТ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ’Я
ім. О. М. МАРЗЄЄВА”**

ПАНЧУК ОЛЕКСАНДР ЮХИМОВИЧ

УДК 613 : 616-07-053.82 : 378.6 : 616.31

**НАУКОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ТА МЕТОДИЧНИХ ОСНОВ
ГІГІЄНИЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРИДАТНОСТІ СТУДЕНТІВ
ЗАКЛАДІВ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ
(НА ПРИКЛАДІ СТОМАТОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ)**

14.02.01 – гігієна та професійна патологія

**А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора медичних наук**

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Вінницькому національному медичному університеті ім. М. І. Пирогова МОЗ України.

Науковий консультант:

доктор медичних наук, професор **Сергета Ігор Володимирович**,
Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова МОЗ
України, завідувач кафедри загальної гігієни та екології

Офіційні опоненти:

– доктор медичних наук **Гозак Світлана Вікторівна**, Державна установа
“Інститут громадського здоров’я ім. О. М. Марзєєва НАМН України”,
завідувач лабораторії соціальних детермінант здоров’я дітей

– доктор медичних наук, професор **Коробчанський Володимир
Олексійович**, Харківський національний медичний університет МОЗ
України, директор НДІ гігієни праці та професійних захворювань,
професор кафедри гігієни та екології № 1

– доктор медичних наук, професор **Мізюк Михайло Іванович**, ДВНЗ
“Івано-Франківський національний медичний університет” МОЗ України,
завідувач кафедри гігієни та екології

Захист відбудеться “30” березня 2018 р. о 10⁰⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.604.01 Державної установи “Інститут громадського здоров’я ім. О. М. Марзєєва НАМН України” за адресою: 02094, м. Київ, вул. Попудренка, 50.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державної установи “Інститут громадського здоров’я ім. О. М. Марзєєва НАМН України” за адресою: 02094, м. Київ, вул. Попудренка, 50.

Автореферат розісланий “27” лютого 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор біологічних наук

О. М. Литвиченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Імплементация “Закону про вищу освіту”, який є важливим інструментом підвищення якості діяльності сучасних освітніх установ держави, та практична реалізація його провідних положень висувають у число першочергових, крім цілої низьки завдань, пов’язаних із встановленням правових і організаційних засад функціонування системи вищої освіти, поєднанням освіти, науки і виробництва, забезпеченням потреб суспільства у кваліфікованих спеціалістах, і надзвичайно важливі задачі щодо збереження та зміцнення здоров’я студентської молоді, створення передумов до формування превентивного освітнього середовища у вищих навчальних закладах, наукового обґрунтування теоретичних та методичних основ формування високої професійної придатності майбутніх фахівців (Сердюк А. М. та ін., 2007, 2012; Коренєв М. М., Даниленко Г. М., 2007; Кучма В. Р. и др., 2007, 2013; Полька Н. С., Сергета І. В., 2012; Полька Н. С., Бердник О. В., 2013; Лісовий В. М., Коробчанський В. О. та ін., 2016; Brennan N. et al., 2010; Webb J. R. et al., 2010).

Дійсно, створення цілком адекватних передумов до ефективного впровадження сучасних освітніх стандартів та забезпечення діяльності закладів вищої освіти на підставі ефективного реформування і глобальних структурних основ, і окремих структурних компонентів освітнянської діяльності, входження в Європейський освітній простір обумовлює використання новітніх за змістом, формами та засобами підходів до оптимізації професійної підготовки, організації професійно-орієнтованої навчальної діяльності, спрямованої на успішне здобуття студентами необхідних теоретичних знань та практичних навичок. Саме тому виникає нагальна потреба в підготовці грамотних, досвідчених фахівців, яких відрізняє не тільки оволодіння необхідними відповідно до вимог фаху вміннями та практично-значущими трудовими прийомами, але й такий рівень розвитку особистісних рис, що дозволяє цілком адекватно перебувати в умовах застосування новітніх технологій професійної підготовки, які передбачають реалізацію концепції “Навчання протягом усього життя” (Кундиев Ю. И., Нагорная А. М., 2007; Шафран Л. М., Псядло Э. М., 2008; Сухарев А. Г. и др., 2009; Кальниш В. В., 2009; Шубочкина Е. Н. и др., 2012; Гозак С. В., 2012; Єна Т. А., 2012; Кучма В. Р., Степанова М. И., 2013; Мізюк М. І. та ін., 2015; Azuri J. et al., 2010; Björklund K. et al., 2010; Zhang J. et al., 2010).

Однак, незважаючи на визнання необхідності збереження здоров’я в ході навчання та професійної підготовки, цілісна система оцінки ефективності здоров’язберігаючої діяльності та формування професійної придатності студентства в Україні практично відсутня. Тому в структурі сучасних перспективних технологій, спрямованих на проведення комплексної оцінки функціональних можливостей організму студентської молоді важливе місце, незаперечно, належить науковим технологіям гігієнічної діагностики провідних корелят психічного і соматичного здоров’я осіб, які навчаються, що являє собою систему мислення та дій, котрі мають на меті дослідження стану природного, соціального і професійного середовища, функціонального стану організму людини, встановлення відповідних залежностей між умовами виконання професійної діяльності і рівнем здоров’я та виявлення порушень психофізіологічної і психічної адаптації (Сергета І. В. та ін., 2012, 2013, 2016; Карасьов В. І., 2012; Полька Н. С., Бердник О. В., 2013; Скочко Т. П., 2013).

Отже, проблеми здійснення адекватної гігієнічної діагностики професійної придатності, збереження та зміцнення здоров'я студентської молоді, формування її високої соціальної і професійної дієздатності є одними з найбільш актуальних проблем сучасної профілактичної медицини. Більше того, процеси поступового погіршення показників адаптаційних можливостей організму дівчат і юнаків, які навчаються у вищих навчальних закладах, що відзначаються наявністю чітко окреслених тенденцій до прогресування, обумовлюють всебічний розвиток такого напрямку гігієнічної науки, як університетська гігієна (Сухарева Л. М. и др., 2009; Сергета І. В. та ін., 2012, 2015, 2016; Мельник В. І. та ін., 2014; Мізюк М. І. та ін., 2015; Лісовий В. М., Коробчанський В. О. та ін., 2016; Ковалів М. О., 2016). Не є виключенням і професійна підготовка майбутніх фахівців стоматологічного профілю. Характеризуючи професійну діяльність лікаря-стоматолога на сучасному етапі, дослідники, насамперед, відзначають такі професійно-обумовлені чинники, котрі можуть справляти негативний вплив на стан здоров'я працівників, як фізичні чинники (мікрокліматичні параметри, освітлення, ультрафіолетове і інфрачервоне випромінювання, шум, вібрація, ультразвук, інфразвук), хімічні чинники (органічні і неорганічні хімічні сполуки), біологічні чинники (мікроорганізми та продукти їх життєдіяльності), і, в першу чергу, що є незаперечними факторами ризику, психофізіологічні та особистісні чинники (Данилова Н. Б., 2004; Дегтярева Э. П., 2004; Буря Л. В., 2006, 2008; Ларенцова Л. И., 2006; Скрипников П. Н. и др., 2009; Кундієв Ю. І., Яворовський О. П., 2011; Gorter R. C., 2010; Myers H. L. et al., 2014).

Проте в теперішній час відсутні сучасні та адекватні реаліям гігієнічної науки дані щодо об'єктивної оцінки особливостей організації трудового процесу та умов праці лікарів-стоматологів в ході використання новітніх технологій діагностики, лікування та профілактики, не розроблені психофізіограми і психограми професійної діяльності за основними стоматологічними спеціальностями, відсутні дані щодо здійснення комплексної гігієнічної оцінки процесів формування професійно-значущих психофізіологічних функцій та особливостей особистості, які забезпечують високий рівень професійної успішності студентів, котрі засвоюють стоматологічні спеціальності, на різних етапах навчання у вищих медичних навчальних закладах у контексті їх безпосереднього зв'язку з медико-соціальними характеристиками умов перебування і рівнем професійної адаптації, не визначені прогностичні критерії оцінки особливостей професійної придатності студентів, які здобувають стоматологічний фах, відсутній комплекс гігієнічних заходів щодо оптимізації професійного навчання, психогігієнічної корекції перебігу професійної адаптації і запобігання виникнення несприятливих змін у психофізіологічному стані організму дівчат і юнаків тощо. Таким чином, надзвичайно суттєвим та необхідним слід вважати дослідження, в центрі якого перебувають питання щодо вирішення наукової проблеми, спрямованої на обґрунтування теоретичних та методичних основ гігієнічної діагностики професійної придатності студентів закладів медичної освіти, які засвоюють основні стоматологічні спеціальності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація виконана відповідно до переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року в галузі

створення стандартів і технологій здорового способу життя та розв'язання проблем розвитку особистості, що визначені Постановою Кабінету Міністрів України № 942 від 7.11.2011 року, завдань Державної цільової соціальної програми “Молодь України” на 2016-2020 роки, яка затверджена Постановою Кабінету Міністрів України № 148 від 18.02.2016 року, Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки і провідних напрямів реалізації Стратегії реформування та розвитку НАМН України на період до 2022 року, є фрагментом наукових робіт кафедри загальної гігієни та екології Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова “Розробка сучасних методів оцінки та прогнозування здоров'я дітей, підлітків і молоді та наукове обґрунтування заходів психофізіологічної та психогігієнічної корекції функціонального стану, особливостей особистості, адаптаційних можливостей та професійної придатності учнів і студентів” (№ Державної реєстрації 0110U001749) та “Фізіолого-гігієнічна оцінка особливостей адаптації дітей, підлітків і молоді до умов навчання в сучасних закладах освіти та наукові основи університетської гігієни: профорієнтаційні аспекти, проблеми запровадження здоров'язберігаючих технологій та створення превентивного освітнього середовища” (№ Державної реєстрації 0116U000038). Автор є співвиконавцем робіт, що зазначені.

Мета і завдання дослідження. *Метою роботи є наукове обґрунтування теоретичних та методичних основ гігієнічної діагностики професійної придатності студентів закладів медичної освіти (на прикладі стоматологічних спеціальностей).*

В ході дослідження розв'язанню підлягали наступні завдання:

1) провести гігієнічну оцінку особливостей організації трудового процесу та умов праці за основними спеціальностями стоматологічного фаху (терапевтична стоматологія, хірургічна стоматологія, ортопедична стоматологія, ортодонція, дитяча терапевтична і хірургічна стоматологія) в ході використання новітніх технологій діагностики, лікування та профілактики;

2) здійснити психофізіографічну професіографічну оцінку трудового процесу та науково-обґрунтувати психофізіограми професійної діяльності за основними стоматологічними спеціальностями, що обумовлюють високий рівень професійної компетентності фахівців в умовах використання новітніх технологій;

3) провести психографічну професіографічну оцінку трудового процесу та науково-обґрунтувати психограми професійної діяльності за основними стоматологічними спеціальностями, що обумовлюють високий рівень професійної компетентності фахівців в умовах використання новітніх технологій;

4) науково-обґрунтувати гігієнічні основи професіографічної оцінки професійно-значущих психофізіологічних функцій і особливостей особистості та розробити методику комплексної бальної оцінки особливостей перебігу професійної адаптації і формування високої професійної придатності студентів, які здобувають стоматологічний фах у закладах медичної освіти;

5) здійснити гігієнічну оцінку умов перебування і організації добової діяльності, рівня професійно-значущої навчальної адаптації та стану здоров'я студентів, які засвоюють стоматологічні спеціальності;

6) встановити особливості процесів розвитку провідних професійно-значущих

психофізіологічних функцій організму студентів-стоматологів на різних етапах здобуття вищої освіти;

7) визначити особливості процесів формування провідних професійно-значущих особливостей особистості студентів-стоматологів на різних етапах здобуття вищої освіти;

8) розробити, науково-обґрунтувати та впровадити у діяльність освітніх установ комплекс заходів щодо оптимізації професійного навчання, психогігієнічної корекції перебігу професійної адаптації і запобігання виникнення несприятливих змін у психофізіологічному стані організму майбутніх лікарів-стоматологів на етапі навчання у вищому медичному навчальному закладі та здійснити фізіолого-гігієнічну оцінку ступеня його ефективності;

9) визначити і науково обґрунтувати теоретичні та методичні основи гігієнічної діагностики і прогностичної оцінки професійної придатності, що сприяють оптимізації перебігу професійної адаптації студентів закладів медичної освіти, які здобувають стоматологічний фах.

Об'єкт дослідження: гігієнічна діагностика професійної придатності студентів закладів медичної освіти, які засвоюють стоматологічні спеціальності, процеси формування професійно-значущих психофізіологічних функцій і особливостей особистості студентської молоді на різних етапах навчання у природних та преформованих умовах.

Предмет дослідження: характеристики трудової діяльності лікарів-стоматологів, дані психофізіографічної та психографічної професіографічної оцінки професійної діяльності за основними стоматологічними спеціальностями, показники процесів розвитку психофізіологічних функцій, особливостей особистості та адаптаційних можливостей організму студентів, які здобувають стоматологічний фах у вищих медичних навчальних закладах.

Методи дослідження: *гігієнічні* – для оцінки режиму навчальної та позанавчальної діяльності студентів стоматологічного факультету, санітарно-гігієнічної оцінки умов внутрішньонавчального середовища і особливостей організації навчального процесу у закладі медичної освіти, особливостей організації трудового процесу за основними стоматологічними спеціальностями в умовах використання новітніх технологій; *медико-соціологічні* – для вивчення особливостей соціально- та житлово-побутових умов життя, режиму добової діяльності, професійно-орієнтованої навчальної адаптації, рівня поширення патологічних зрушень у стані здоров'я студентської молоді; *психофізіологічні* – для визначення особливостей розвитку психофізіологічних функцій організму дівчат і юнаків; *психодіагностичні* – для оцінки процесів формування особливостей особистості студентів; *психолого-педагогічні* – для визначення рівня узагальненої і професійно-орієнтованої навчальної успішності студентської молоді; *епідеміологічні* – для оцінки стану здоров'я та адаптаційних можливостей організму дівчат і юнаків; *експертних оцінок* – для розроблення психофізіограм і психограм основних стоматологічних спеціальностей, створення та наукового обґрунтування методики комплексної бальної оцінки особливостей перебігу професійної адаптації і формування високої професійної придатності студентів, які здобувають стоматологічний фах у закладах

медичної освіти; *багатовимірною статистичного аналізу і прогнозування* – для статистичної обробки одержаних результатів, наукового обґрунтування теоретичних та методичних основ гігієнічної діагностики професійної придатності студентів, які засвоюють стоматологічні спеціальності у закладах медичної освіти.

Наукова новизна отриманих результатів. В ході виконання дисертаційної роботи суттєво розширені уявлення про особливості розвитку професійно-значущих психофізіологічних функцій і особливостей особистості студентської молоді, яка здобуває стоматологічний фах в сучасних умовах, та процеси формування високої професійної придатності дівчат і юнаків на етапі навчання у вищому медичному навчальному закладі, вперше з позицій системного підходу: науково обґрунтовані теоретичні та методичні основи гігієнічної діагностики і прогностичної оцінки професійної придатності студентів закладів медичної освіти (на прикладі стоматологічних спеціальностей), проведена гігієнічна оцінка особливостей організації трудового процесу та умов праці лікарів-стоматологів у разі використання новітніх технологій діагностики, лікування та профілактики, здійснена поглиблена психофізіографічна і психографічна професіографічна оцінка трудового процесу та науково обґрунтовані психофізіограми і психограми професійної діяльності за основними стоматологічними спеціальностями (терапевтична стоматологія, хірургічна стоматологія, ортопедична стоматологія, ортодонція, дитяча терапевтична і хірургічна стоматологія), що обумовлюють високий рівень професійної компетентності фахівців, проведена гігієнічна оцінка умов перебування і організації добової діяльності, рівня професійно-значущої навчальної адаптації та стану здоров'я студентів, які засвоюють основні стоматологічні спеціальності в сучасних вищих медичних навчальних закладах, встановлені особливості процесів розвитку провідних професійно-значущих психофізіологічних функцій організму та формування особливостей особистості студентів-стоматологів на різних етапах здобуття вищої освіти, науково обґрунтовані методика комплексної бальної оцінки особливостей перебігу професійної адаптації і формування високої професійної придатності студентів, які здобувають стоматологічний фах у закладах медичної освіти, та комплекс заходів щодо оптимізації професійного навчання, психогігієнічної корекції перебігу професійної адаптації і запобігання виникнення несприятливих змін у психофізіологічному стані організму майбутніх лікарів-стоматологів на етапі навчання у вищому медичному навчальному закладі.

Практичне значення отриманих результатів. На підставі проведених під час виконання дисертації досліджень вперше: визначені гігієнічні основи професіографічної оцінки професійно-значущих психофізіологічних функцій і особливостей особистості та розроблені психофізіограми і психограми професійної діяльності за основними стоматологічними спеціальностями (терапевтична стоматологія, хірургічна стоматологія, ортопедична стоматологія, ортодонція, дитяча терапевтична і хірургічна стоматологія), що ураховують особливості використання новітніх технологій діагностики, лікування та профілактики, розроблена та впроваджена методика комплексної бальної оцінки особливостей перебігу професійної адаптації і формування високої професійної придатності студентів, які здобувають стоматологічний фах у закладах медичної освіти, а також розроблений та

впроваджений у діяльність вищих навчальних закладів комплекс заходів щодо оптимізації професійного навчання, психогігієнічної корекції перебігу професійної адаптації і запобігання виникнення несприятливих змін у психофізіологічному стані організму майбутніх лікарів-стоматологів на етапі навчання у вищому медичному навчальному закладі, які мають суттєві перспективи для подальшого застосування у практиці сучасної профілактичної медицини.

Матеріали досліджень використані під час підготовки методичних рекомендацій УкрЦНМІтаПЛР МОЗ України (167.16/287.16) “Комплексна оцінка особливостей перебігу професійної адаптації і формування високої професійної придатності студентів, які здобувають стоматологічний фах у закладах вищої медичної освіти” та інформаційного листа “Психогігієнічні принципи ефективного використання здоров’язберігаючих технологій у вищих навчальних закладах”, впроваджені у навчальний процес кафедр: загальної гігієни та екології, соціальної медицини та організації охорони здоров’я, нормальної фізіології, медичної психології та психіатрії, терапевтичної стоматології Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова, гігієни та екології № 3 і № 4 Національного медичного університету ім. О. О. Богомольця, гігієни та екології № 1 і № 2 Харківського національного медичного університету, загальної гігієни з екологією Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького, гігієни та екології ДВНЗ “Івано-Франківський національний медичний університет”, гігієни та екології ВДНЗУ “Буковинський державний медичний університет”, загальної гігієни та екології Запорізького державного медичного університету, загальної гігієни і гігієни та екології ДЗ “Дніпропетровська медична академія”, загальної гігієни та екології ВДНЗУ “Українська медична стоматологічна академія”, медицини праці, психофізіології та медичної екології Національної медичної академії післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика, медико-біологічних основ фізичної культури Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка, а також у практичну діяльність ДУ “Інститут громадського здоров’я ім. О. М. Марзеєва НАМН України”, ДУ “Інститут охорони здоров’я дітей та підлітків НАМН України” і науково-дослідного центру Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова.

Особистий внесок здобувача. Дисертантом особисто проведений поглиблений аналіз сучасної наукової літератури за темою дослідження, розроблені основи програмно-цільової структури виконання дисертаційної роботи, визначені та обрані методики досліджень, зібрані, систематизовані та статистично оброблені одержані матеріали, розроблена і науково обґрунтована методика комплексної бальної оцінки особливостей перебігу професійної адаптації і формування високої професійної придатності студентів, які здобувають стоматологічний фах у закладах медичної освіти. Здобувачем особисто розроблений та науково-обґрунтований комплекс заходів щодо оптимізації професійного навчання, психогігієнічної корекції перебігу професійної адаптації і запобігання виникнення несприятливих змін у психофізіологічному стані організму майбутніх лікарів-стоматологів на етапі навчання у вищому медичному навчальному закладі, науково обґрунтовані теоретичні та методичні основи гігієнічної діагностики і прогностичної оцінки професійної

придатності студентів закладів медичної освіти (на прикладі стоматологічних спеціальностей). Разом з науковим консультантом визначені основні напрямки проведення дослідження, здійснені аналіз та узагальнення отриманих даних, обґрунтовані провідні положення дисертаційної роботи, що виносяться на офіційний захист.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи представлені та оприлюднені на: XV з'їзді гігієністів України “Гігієнічна наука та практика: сучасні реалії” (Львів, 2012); VIII, IX, X і XI Конгресах педіатрів України (Київ, 2012, 2013, 2014, 2015); IV Національному конгресі неврологів, психіатрів та наркологів України (Харків, 2012); IV, VI і VII Конгресах педіатрів країн СНД (Львів, 2012; Мінськ, 2014; Бішкек, 2016); III Конгресі Російського товариства шкільної та університетської медицини і здоров'я (Москва, 2012); V і VI Національних конгресах з біоетики з міжнародною участю (Київ, 2013, 2016); IV Всеукраїнському з'їзді екологів з міжнародною участю (Вінниця, 2013); VII Міжнародному конгресі з інтегративної антропології (Вінниця, 2013); XV Конгресі Світової Федерації Українських Лікарських Товариств (Чернівці, 2014); IV Конгресі зі шкільної та університетської медицини з міжнародною участю (Санкт-Петербург, 2014); III Міжнародному конгресі “Медицина транспорту – 2015” (Одеса, 2015); Міжнародних науково-практичних конференціях: до Всесвітнього дня здоров'я (Київ, 2012, 2013); “Психофізіологічні та вісцеральні функції в нормі і патології” (Київ, 2012, 2014); “Сучасні аспекти дослідження якості життя в охороні здоров'я” (Москва, 2013); “Інноваційні технології охорони здоров'я дітей і репродуктивного здоров'я” (Актобе, 2016); Всеукраїнських науково-практичних конференціях з міжнародною участю: “Якість життя як критерій оцінки здоров'я дітей і підлітків” (Харків, 2011); “Актуальні питання гігієни та екологічної безпеки України (VIII, X, XI і XII Марзеєвські читання)” (Київ, 2012, 2014, 2015, 2016); “Актуальні питання фізіології, патології та організації медичного забезпечення дітей шкільного віку та підлітків” (Харків, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016); “Актуальні питання гігієни та екології” (Донецьк, 2012); “Кредитно-модульна структура організації навчального процесу у вищих медичних і фармацевтичних закладах України на новому етапі” (Тернопіль, 2013); “Досягнення і перспективи впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих медичних (фармацевтичному) навчальних закладах України” (Тернопіль, 2014); “Реалізація закону України про вищу освіту у вищій медичній та фармацевтичній освіті України” (Тернопіль, 2015); “Вища медична освіта: сучасні виклики та перспективи” (Київ, 2016); “Профілактична медицина: здобутки сьогодення та погляд у майбутнє” (Дніпро, 2016); “Актуальні питання якості медичної освіти” (Тернопіль, 2016); XV і XVI читання ім. В. В. Підвисоцького (Одеса, 2016, 2017); “Сучасні підходи до вищої медичної освіти в Україні” (Тернопіль, 2017); “Організаційні і правові засади оптимізації системи охорони здоров'я в Україні та світі в сучасних умовах” (Полтава, 2017); Всеукраїнських науково-практичних конференціях: “Довкілля та здоров'я” (Тернопіль, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017); “Інтегративні підходи у діагностиці і лікуванні психічних і психосоматичних розладів” (Вінниця, 2012, 2013); “Психолого-педагогічні засади розвитку та корекції особистості у навчально-виховному процесі” (Вінниця, 2014); “Індивідуальні

психофізіологічні особливості людини та професійна діяльність” (Черкаси, 2014); “Актуальні питання лабораторної діагностики та медицини сьогодення” (Вінниця, 2016); “Медична наука в практику охорони здоров’я” (Полтава, 2016); науково-практичних конференціях: “Шляхи удосконалення навчального процесу і необхідність впровадження нових підходів у роботі кафедр медичного університету в сучасних умовах” (Вінниця, 2014); “Проблеми та перспективи вищої медичної школи у розробці та реалізації Національної стратегії побудови нової системи охорони здоров’я в Україні на період 2015-2025 р.р.” (Вінниця, 2015); “Імплементція Закону України “Про вищу освіту” як складова академічної автономії ВНМУ ім. М. І. Пирогова” (Вінниця, 2016); “Актуальні питання біології та медицини” (Старобільськ, 2016); “Підготовка медичних кадрів у сучасних умовах реформи системи охорони здоров’я України” (Вінниця, 2017).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 110 наукових праць, в тому числі: 44 статті, з яких 21 робота представлена у наукових періодичних фахових виданнях України, 8 публікацій – у наукових періодичних виданнях Республіки Польща, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан і Російської Федерації, 15 статей – у наукових періодичних виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз, а також методичні рекомендації та інформаційний лист.

В роботах, опублікованих у співавторстві, автору належать дані щодо викладення матеріалів, пов’язаних з питаннями гігієнічної діагностики професійної придатності студентів закладів медичної освіти, які здобувають стоматологічний фах, результатами гігієнічних, медико-соціологічних, психофізіологічних, психогігієнічних, психодіагностичних, епідеміологічних, експертних та статистичних досліджень, проведених серед студентів-стоматологів та лікарів стоматологічного фаху. Основні наукові дослідження здійснювались серед окремого контингенту студентів стоматологічного факультету, який був спеціально обраний для проведення наукового дослідження, відзначався кількісною і якісною репрезентативністю, та не використовувався в інших дослідженнях. Які-небудь ідеї або розробки, що належать співавторам, разом з якими здобувачем опубліковано наукові праці, в дисертації не використовувались.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із анотації, списку публікацій здобувача, змісту, переліку умовних позначень, вступу, аналітичного огляду літератури, розділу, що присвячений викладенню особливостей організації, програми та методів дослідження, 8 розділів власних досліджень, аналізу та узагальнення результатів, висновків, списку використаних джерел літератури (582 назви, з яких 514 викладені кирилицею та 68 латиницею), а також додатків. Робота викладена на 567 сторінках (обсяг основного тексту дисертації складає 306 сторінок), містить 68 таблиць і 77 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Організація та методи досліджень. Дослідження проводились на базі Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова, де під наглядом протягом періоду з 2011 по 2016 роки знаходились 312 студентів стоматологічного факультету, в тому числі 156 дівчат і 156 юнаків. В ході виконання дисертаційної роботи був використаний комплекс сучасних наукових досліджень, що

здійснювались як у природних, так і в преформованих, внаслідок використання заходів, спрямованих на оптимізацію професійного навчання, психогігієнічну корекцію перебігу процесів професійної адаптації і запобігання виникнення несприятливих змін у психофізіологічному стані організму майбутніх лікарів-стоматологів на етапі навчання у вищих медичних навчальних закладах (ВМНЗ), умовах під час поперечних (впродовж періоду здобуття медичної освіти за стоматологічним фахом) і лонгитудинальних (за умов традиційної організації навчального процесу та застосування корекційно-профілактичних заходів) спостережень. Дослідження, присвячені проведенню гігієнічної оцінки умов праці лікарів-стоматологів, та окремі професіографічні дослідження здійснювались на базі стоматологічних установ.

Програмно-цільова структура організації наукових досліджень, які проводились під час виконання дисертаційної роботи, передбачала:

- здійснення гігієнічної оцінки особливостей організації трудового процесу та умов праці за основними спеціальностями стоматологічного фаху в ході використання новітніх технологій діагностики, лікування та профілактики (1 етап) на підставі реалізації методик експертної оцінки і динамічного хронометражного спостереження за трудовою діяльністю, а також завдяки застосуванню “Гігієнічної класифікації праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу” (2014);

- проведення психофізіографічної професіографічної оцінки трудового процесу та наукове обґрунтування психофізіограм професійної діяльності за основними стоматологічними спеціальностями (2 етап) і, отже, визначення на основі використання методу експертних оцінок критеріальних професійно-значущих психофізіологічних функцій (ПфФ) для сучасних професій стоматологічного фаху, що відображують особливості функціонального стану вищої нервової діяльності (ВНД), зорової сенсорної системи (ЗСС) та інших сенсорних систем організму, соматосенсорного аналізатора (ССА), характеристик уваги, пам’яті і мислення;

- проведення психографічної професіографічної оцінки трудового процесу та наукове обґрунтування психограм професійної діяльності за основними стоматологічними спеціальностями (3 етап), і, таким чином, визначення на основі використання методу експертних оцінок критеріальних професійно-значущих особливостей особистості (ОсО) для сучасних професій стоматологічного фаху, а саме: властивостей темпераменту, тривожності, характеру, рівня суб’єктивного контролю (РСК), провідних корелят психічних станів, агресивних проявів, емоційного вигорання (ЕВ), емпатичних здібностей, соціально-психологічної адаптації, механізмів психологічного захисту (МПЗ) та біоритмологічних особливостей;

- здійснення гігієнічної оцінки професійно-значущих ПфФ і ОсО та наукове обґрунтування методики комплексної бальної оцінки особливостей перебігу професійної адаптації і формування високої професійної придатності (ПрПд) студентів, які здобувають стоматологічний фах у закладах медичної освіти (ЗМО) (4 етап), і, отже, розроблення сучасної стратегії використання адекватних вимогам сьогодення структурно-орієнтованих підходів до створення та наукового обґрунтування таких компонентів професіограм, як психофізіограми і психограми, а

також прикладних засад розроблення на основі застосування сучасних психофізіологічних і психодіагностичних методик, адекватного згідно із існуючими вимогами, інформативного, виходячи із імовірно-прогностичних позицій, та простого у використанні підходу, спрямованого на встановлення характеру, змісту і особливостей виникнення різноманітних відхилень з боку процесів формування та розвитку критеріальних ПфФ і ОсО, а також імовірних особистісних деформацій в ході процесу професійного становлення майбутніх лікарів-стоматологів;

- проведення гігієнічної оцінки умов здійснення та режиму організації добової діяльності і способу життя, рівня професійно-значущої навчальної адаптації та стану здоров'я студентів, які засвоюють основні стоматологічні спеціальності у ЗМО (5 етап), і, таким чином, поглиблене вивчення та всебічна оцінка рівня адаптаційних можливостей організму дівчат і юнаків як своєрідного підґрунтя для визначення професійної перспективності та формування професійно-значущих знань, навичок і умінь на підставі використання загальноприйнятих гігієнічних методів та спеціально складених анкет-опитувальників;

- визначення особливостей процесів розвитку професійно-значущих ПфФ студентів-стоматологів на різних етапах здобуття вищої освіти (6 етап) і, отже, встановлення на основі використання комплексу психофізіологічних досліджень особливостей функціонального стану організму та розвитку критеріальних показників ВНД, уваги, ЗСС та ССА дівчат і юнаків;

- визначення особливостей процесів формування провідних ОсО студентів-стоматологів на різних етапах здобуття вищої освіти (7 етап) і, таким чином, встановлення на основі використання комплексу психодіагностичних досліджень особливостей розвитку властивостей темпераменту, тривожності, характеру, РСК, провідних корелят психічних станів, агресивних проявів, ЕВ, емпатичних здібностей, МПЗ та біоритмологічних особливостей дівчат і юнаків;

- розроблення, наукове обґрунтування та впровадження у діяльність ЗМО комплексу заходів щодо оптимізації професійного навчання, психогігієнічної корекції перебігу процесів професійної адаптації і запобігання виникнення несприятливих змін у психофізіологічному стані організму майбутніх лікарів-стоматологів під час навчання у ВМНЗ (8 етап), головними напрямками реалізації якого є етапи раціональної організації добової діяльності, професійно-прикладної фізичної підготовки (ППФП), психофізіологічної реабілітації та психогігієнічної корекції;

- проведення фізіолого-гігієнічної оцінки ступеня ефективності впливу розробленого комплексу заходів щодо оптимізації професійного навчання на показники розвитку ПфФ і формування ОсО та характеристики адаптаційних можливостей організму студентів (9 етап), розподілених на 2 групи порівняння: групу контролю (ГК) та групу втручання (ГВ);

- наукове обґрунтування гігієнічних основ оптимізації перебігу професійної адаптації, теоретичних та методичних основ гігієнічної діагностики і прогностичної оцінки ПрПд студентів ВМНЗ (на прикладі стоматологічних спеціальностей) (10 етап).

Дані щодо основних методів, методик та об'єму проведених досліджень наведені в таблиці 1.

Основні методи, методики і об'єм проведених досліджень

№ з/п	Методи та методики досліджень	Кількість вимірювань
1.	Гігієнічна оцінка умов і характеру праці лікарів-стоматологів та санітарно-гігієнічна оцінка особливостей внутрішньонавчального середовища і умов здійснення позанавчальної діяльності студентів	2700
2.	Професіографічна оцінка особливостей трудової діяльності за основними стоматологічними спеціальностями	34800
3.	Вивчення соціально- і житлово-побутових умов життя студентів	3864
4.	Гігієнічна оцінка особливостей навчальної та позанавчальної діяльності, режиму дня та навчальної успішності студентів	5712
5.	Гігієнічна оцінка стану здоров'я та адаптаційних можливостей організму студентів	1704
6.	Психофізіологічні дослідження:	
	– визначення швидкості простої і диференційованої зорово-моторної реакції	9360
	– визначення рухливості і врівноваженості нервових процесів	4680
	– визначення функцій уваги та показників розумової працездатності	1560
	– визначення критичної частоти злиття світлових миготінь	1872
	– визначення координації рухів	936
7.	Дослідження особливостей особистості:	
	– оцінка властивостей темпераменту	2520
	– оцінка показників тривожності	600
	– оцінка властивостей характеру	7860
	– оцінка рівня суб'єктивного контролю	2100
	– оцінка особливостей психічних станів	3000
	– оцінка показників агресивних проявів	960
	– оцінка емпатичних здібностей	1260
	– оцінка рівня емоційного вигорання	2700
– оцінка механізмів психологічного захисту	1440	
	– оцінка біоритмологічних особливостей організму	180
8.	Методи експертних оцінок та багатовимірного статистичного аналізу і прогнозування (процедури описової статистики, кореляційного, кластерного та факторного аналізу)	
В с ь о г о		89808

Для оцінки особливостей умов і характеру праці за основними стоматологічними спеціальностями (терапевтична стоматологія, хірургічна стоматологія, ортопедична стоматологія, ортодонтія, дитяча терапевтична і хірургічна стоматологія) використовувались методики хронометражних спостережень та провідні положення “Гігієнічної класифікації праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу”. З метою здійснення психофізіографічної і психографічної професіографічної оцінки трудової діяльності за стоматологічним фахом застосовувались методи експертних оцінок та динамічних спостережень. В основі розроблення методики комплексної бальної оцінки

особливостей перебігу професійної адаптації і формування високої ПрПд студентів, які здобувають стоматологічний фах, перебував метод експертних оцінок із використанням методик групової експертизи з наступним ранжуванням та попарного порівняння.

Санітарно-гігієнічні особливості внутрішньонавчального середовища у ВМНЗ та умов перебування студентів у позанавчальний час (мікрокліматичні умови, освітлення, вентиляція тощо) визначались на підставі застосування загальноприйнятих у гігієнічній практиці методик. Для оцінки режиму навчальної і позанавчальної діяльності студентської молоді, особливостей організації навчального процесу у ЗМО, соціально- і житлово-побутових умов життя, дотримання режиму рухової активності, навчальної адаптації та способу життя дівчат і юнаків використовувались методики анкетування та інтерв'ювання.

Функціональні особливості ВНД досліджувались на підставі оцінки величин латентних періодів (ЛП) простої (ПЗМР) і диференційованої (ДЗМР) зорово-моторної реакції, показників рухливості (РНПр) і врівноваженості (ВНПр) нервових процесів із застосуванням методики хронорефлексометрії, стійкість уваги та особливості розумової працездатності – на основі використання таблиць Шульте, функціональні особливості ЗСС – на підставі оцінки величин критичної частоти злиття світлових миготінь (КЧСМ) за допомогою методики “Світлотест”, функціональні особливості ССА – шляхом оцінки показників координації рухів (КР) із застосуванням методики тремометрії.

Властивості темпераменту дівчат і юнаків оцінювались за допомогою опитувальників Айзенка та Русалова, показники ситуативної (СТ) і особистісної (ОТ) тривожності – на підставі використання опитувальника Спілбергера, властивості характеру – шляхом застосування опитувальників Шмішека, Кеттелла та Mini-mult, значення РСК – завдяки використанню опитувальника Роттера, ступінь вираження астеничного і депресивного станів – за допомогою опитувальника Малкової та психометричної шкали Цунга для самооцінки депресії, особливості поширення агресивних проявів – на підставі застосування опитувальника Басса і Даркі, емпатичні здібності і показники ЕВ – шляхом застосування відповідних опитувальників, розроблених Бойко, характеристики МПЗ студентів – завдяки використанню опитувальника Плутчика-Келлермана-Конте, оцінка біоритмологічних особливостей студентської молоді здійснювалась за допомогою опитувальника Остберга.

Як провідні характеристики стану здоров'я та адаптаційних можливостей організму дівчат і юнаків використовувались показники захворюваності з тимчасовою втратою працездатності і хронічним перебігом патологічного процесу, структурні особливості їх поширення, дані суб'єктивної оцінки студентами стану власного здоров'я і якості життя, результати професійно-орієнтованої навчальної успішності та значення індексу психофізіологічної адаптації (ІПФА) організму.

Статистична обробка одержаних матеріалів, наукове обґрунтування теоретичних та методичних основ гігієнічної діагностики і прогностичної оцінки ПрПд студентів ВМНЗ проводились на підставі використання стандартного пакету прикладних програм багатовимірною статистичного аналізу “Statistica 6.1” (ліцензійний № VXXR901E245722FA) із застосуванням процедур описової статистики, кластерного, кореляційного та факторного аналізу, а також шляхом

порівняння частот бінарної ознаки в незалежних групах за даними таблиць спряженості 2×2 .

Результати дослідження та їх обговорення. В ході здійснення гігієнічної оцінки особливостей організації трудового процесу на підставі застосування хронометражних спостережень визначені провідні характеристики його організації за основними спеціальностями стоматологічного фаху (терапевтична стоматологія, хірургічна стоматологія, ортопедична стоматологія, ортодонтія, дитяча терапевтична і хірургічна стоматологія), виявлені типові робочі операції та основні професійно-значущі оперативні дії стоматолога в умовах використання новітніх технологій діагностики, лікування та профілактики, що мають як цілий ряд спільних рис, так і достатньо виражені відмінності. Разом з тим з урахуванням провідних положень “Гігієнічної класифікації праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу” здійснена узагальнена гігієнічна характеристика умов праці за стоматологічним фахом та встановлено, що відповідно до отриманих даних умови праці представників основних стоматологічних спеціальностей і, передусім, згідно із ступенем напруженості трудового процесу, мають бути визначені як такі, що належать до 3.2 класу та відзначаються рівнями впливу шкідливих факторів, котрі здатні викликати стійкі функціональні порушення у стані здоров’я та призводити до появи окремих випадків професійних захворювань.

Узагальнюючи результати психофізіографічної професіографічної оцінки трудового процесу, яка була проведена, необхідно відзначити, що до структури психофізіограм основних стоматологічних спеціальностей слід віднести достатньо широкий спектр професійно-значущих ПфФ, які відображують високий рівень розвитку характеристик ВНД (ВНПр і РНПр, швидкість ПЗМР і ДЗМР, сила процесів збудження і гальмування, витривалість нервової системи), ЗСС (КЧСМ, диференційований лінійний окомір, швидкість зорового сприйняття, гострота зору та диференційована світлова чутливість), ССА (загальна КР, поєднана КР рук, КР під контролем зору, КР без контролю зору та спритність і КР пальців), а також уваги, пам’яті та мислення (стійкість і концентрація уваги, логічне і практичне мислення тощо).

Відповідно до результатів застосування процедур кластерного аналізу, що визначають основні напрямки запровадження корекційно-профілактичних заходів, структура провідних угруповань досліджуваних ПфФ, які відображують особливості функціонального стану ВНД організму, для стоматологічних спеціальностей, як правило, відзначалась наявністю інтегративного ВНД-кластеру та зорово-моторного кластеру (в окремих випадках, зорово-моторний кластер був поєднаний з РНПр, в окремих випадках, реєструвалась наявність кластеру, пов’язаного з РНПр і стійкістю до явищ монотонії). Кластерна структура провідних угруповань ПфФ, які відображують особливості функціонального стану ЗСС організму, для стоматологічних спеціальностей хірургічного, дитячого хірургічного і дитячого терапевтичного профілів, характеризувалась наявністю кластеру, пов’язаного з лінійним окоміром і диференційованою світловою чутливістю та інтегративного зорово-сенсорного кластеру, разом з тим, для терапевтичної стоматології властивим

була наявність просторово-адаптаційного та інтегративного зорово-сенсорного кластерів, для ортодонції – зорово-адаптаційного, інтегративного зорово-сенсорного адаптаційного та інтегративного зорово-сенсорного функціонального кластерів, для ортопедичної стоматології – кластеру, пов'язаного з лінійним окоміром і диференційованою світловою чутливістю, а також просторово-адаптаційного і інтегративного зорово-сенсорного функціонального кластерів. Кластерна структура провідних угруповань ПфФ, які відображують особливості функціонального стану інших сенсорних систем організму, для стоматологічних спеціальностей відзначалась наявністю інтегративного сенсорного і інтегративного слухового кластерів. Нарешті, кластерна структура провідних угруповань ПфФ, які відображують особливості функціонального стану ССА організму, для стоматологічних спеціальностей характеризувалась наявністю координаційно-темпового кластеру, кластеру, що пов'язаний з м'язово-суглобовою чутливістю, та інтегративного координаційного кластеру. Дані, отримані в ході використання процедур кореляційного аналізу, підтверджували попередні результати.

Згідно із даними, одержаними в ході психографічної професіографічної оцінки трудового процесу, до структури психограм основних стоматологічних спеціальностей необхідно віднести такі ОсО, як низький рівень нейротизму, СТ і ОТ та, натомість, високий рівень темпу або швидкості виконання типових професійно-значущих рухів як структурної характеристики властивостей темпераменту, низький рівень вираження іпохондричних, депресивних, психопатичних та гіпоманічних і, в дещо меншій мірі, психастенічних та шизоїдних характерологічних проявів, а також акцентуацій характеру (АХ) за дистимним і збудливим типами, високий РСК в галузі здоров'я і хвороби, досягнень і невдач, низький ступінь вираження астенічних та депресивних станів і таких характеристик агресивних проявів особистості, як показники роздратованості, вербальної і непрямой агресії та негативізму, низький рівень вираження таких проявів ЕВ, як почуття “загнаності у клітку”, явища емоційно-забарвленого відчуття тривоги і депресії, емоційно-моральної дезорієнтації, редукції професійних обов'язків, а також низький ступінь вираження психосоматичних та психовегетативних зрушень, ознак погіршення самопочуття і циклу “сон – неспання” під час виконання професійної діяльності, відсутність емоційних зрушень як проявів погіршення самопочуття.

Відповідно до результатів застосування процедур кластерного аналізу структура провідних угруповань досліджуваних ОсО, які відображують властивості темпераменту і тривожності, для основних стоматологічних спеціальностей характеризувалась наявністю таких головних кластерів, як нейротичний, тривожнісний та швидко-темповий кластери. Структура провідних угруповань досліджуваних ОсО, які відображують властивості характеру, відзначалась наявністю психопатично-психастенічного характерологічного та іпохондрично-депресивного характерологічного кластерів. Структура провідних угруповань досліджуваних ОсО, що відзначають показники РСК, характеризувалась наявністю таких кластерів, як кластер, пов'язаний з РСК у галузі відносин та здоров'я і хвороби, та кластер, пов'язаний з РСК у галузі досягнень і невдач. До структури провідних угруповань досліджуваних ОсО, які відображують особливості агресивних особистісних проявів,

у разі дослідження таких спеціальностей, як терапевтична стоматологія, дитяча терапевтична стоматологія і ортодонція слід було віднести кластер, пов'язаний з почуттям образи-провини і почуттям підозрілості та інтегративний агресивно-значущий кластер, у разі здійснення оцінки таких спеціальностей, як ортопедична стоматологія, хірургічна стоматологія та дитяча хірургічна стоматологія – кластер, пов'язаний з почуттям образи-провини та інтегративний агресивно-значущий кластер. Одержані дані підтверджували результати кореляційного аналізу, що був проведений.

Отже, наявність ПфФ і ОсО, що визначені, в структурі психофізіограм та психограм основних стоматологічних спеціальностей є надзвичайно важливим як з теоретичної точки зору, обумовлюючи певну стратегію побудови та структурні основи здійснення адекватної згідно із сучасними вимогами професійної підготовки майбутніх фахівців-стоматологів, так і з практичної точки зору, визначаючи прикладні підходи до встановлення ступеня її успішності як на етапі навчання у ВМНЗ, так і на етапі безпосереднього виконання професійної діяльності.

Дані проведених досліджень переконливо доводять той факт, що розроблення та наукове обґрунтування як психофізіограм, так і психограм, має передбачати реалізацію конкретно окреслених практично-значущих завдань у площині окремих сегментів, до числа яких необхідно віднести: організаційний, методичний, відбірковий, експертно-аналітичний та статистично-інформаційний сегменти. Організаційний сегмент обумовлює визначення основних профілів виробничих спеціальностей або окремої спеціальності, що підлягають або підлягає вивченню, та найбільш адекватно охоплюють або охоплює розмаїття фахових особливостей професійної діяльності, яка аналізується. Методичний сегмент має на меті визначення конкретного методичного апарату для встановлення найбільш значущих характеристик професійної діяльності, здійснення його цільової оцінки та верифікації і, передусім, створення спеціальних анкет бальної оцінки професійно-значущих функцій, використання специфічних і неспецифічних опитувальників. Відбірковий сегмент передбачає визначення кола експертів, що мають висловити свою думку відносно поставлених перед ними завдань, до числа яких, насамперед, слід віднести осіб, котрі або мають відповідний досвід роботи за фахом протягом не менш, ніж 5-7 років, або здійснюють викладання відповідних дисциплін у ЗМО, або мають відповідний досвід гігієнічної оцінки та наукового тлумачення професіографічних проблем психофізіографічного і психографічного характеру. Експертно-аналітичний сегмент обумовлює безпосереднє проведення психофізіографічної та психографічної професіографічної експертизи. Нарешті, статистично-інформаційний сегмент передбачає здійснення статистичної обробки одержаних матеріалів та проведення їх фізіолого-гігієнічного тлумачення.

В ході досліджень розроблена та науково обґрунтована проста у практичній інтерпретації, цілком доступна в тлумаченні одержаних даних, і, головне, надзвичайно інформативна методика комплексної оцінки особливостей перебігу професійної адаптації і формування високої ПрПд студентів, які здобувають стоматологічний фах у ЗМО, що дозволяє розрахувати значення показників психофізіологічної і особистісної професійно-значущих детермінант ПрПд студентів, визначити особливості ступеня їх сформованості та вираження, обґрунтувати

індивідуалізовані відповідно до змісту і спрямування та адекватні до особливостей функціонального стану організму і вимог особистості стратегії застосування заходів профілактичного змісту, встановити провідні напрямки використання засобів психофізіологічної реабілітації та психогігієнічної корекції зрушень, які мають місце, тощо.

Як провідні етапи її практичного застосування слід відзначити: визначення на підставі застосування сучасних психофізіологічних та психодіагностичних методик ступеня вираження провідних професійно-значущих ПФФ і ОсО для основних спеціальностей стоматологічного профілю (1 етап); оцінку отриманих результатів у стандартизованих балах згідно із даними спеціально створених шкал рівня вираження ПФФ і ОсО студентів, необхідних для успішного засвоєння основних професій стоматологічного фаху (2 етап); розрахунок величин показників психофізіологічної детермінанти ПрПд студентів, що визначає рівень психофізіологічної готовності організму студентів до успішного засвоєння як теоретичних, так і практичних навчально-значущих знань і умінь, та особистісної детермінанти ПрПд студентів, що визначає ступінь вираження особистісних передумов до адекватного формування психічної компоненти робочого динамічного стереотипу ефективного здійснення повсякденної професійної діяльності у стоматологічній галузі (3 етап); змістовне трактування значень показників психофізіологічної і особистісної детермінанти ПрПд студентів на підставі застосування кількісних критеріїв їх якісної оцінки, що встановлені (4 етап); визначення індивідуалізованих стратегій застосування профілактичних заходів, передусім засобів психофізіологічної реабілітації та психогігієнічної корекції зрушень, що обумовлюють зниження рівня професійної підготовленості студентської молоді (5 етап).

Так, значення показників психофізіологічної професійно-значущої детермінанти ПрПд студентів, які встановлюють ступінь пристосування їх організму до умов здійснення навчальної професійно-орієнтованої діяльності в сучасних ВМНЗ в ході засвоєння основних стоматологічних спеціальностей у балах (з використанням спеціально розроблених, на основі існуючих в теперішній час у сучасних психофізіології і психогігієні підходів, шкал бальної оцінки рівня розвитку критеріальних ПФФ студентів), слід розраховувати за формулами (1–6):

– терапевтична стоматологія:

$$\text{Показник психофізіологічної професійно-значущої детермінанти ПрПд студентів} = 0,013 \times \text{ЛП ПЗМР} + 0,036 \times \text{ЛП ДЗМР} + 0,080 \times \text{РНПр} + 0,164 \times \text{ВНПр} + 0,120 \times \text{КЧСМ} + 0,180 \times \text{КР}_d + 0,187 \times \text{ІПКР} + 0,122 \times \text{РКСУ}_{\text{ЕДВ}} + 0,027 \times \text{СВД} + 0,071 \times \text{ПС}; \quad (1)$$

– хірургічна стоматологія:

$$\text{Показник психофізіологічної професійно-значущої детермінанти ПрПд студентів} = 0,011 \times \text{ЛП ПЗМР} + 0,044 \times \text{ЛП ДЗМР} + 0,069 \times \text{РНПр} + 0,151 \times \text{ВНПр} + 0,131 \times \text{КЧСМ} + 0,178 \times \text{КР}_d + 0,189 \times \text{ІПКР} + 0,127 \times \text{РКСУ}_{\text{ЕДВ}} + 0,053 \times \text{СВД} + 0,047 \times \text{ПС}; \quad (2)$$

– ортопедична стоматологія:

$$\text{Показник психофізіологічної професійно-значущої детермінанти ПрПд студентів} = 0,020 \times \text{ЛП ПЗМР} + 0,051 \times \text{ЛП ДЗМР} + 0,069 \times \text{РНПр} + 0,162 \times \text{ВНПр} +$$

$$0,127 \times \text{КЧСМ} + 0,176 \times \text{КР}_d + 0,187 \times \text{ІПКР} + 0,122 \times \text{РКСУ}_{\text{ЕДВ}} + 0,022 \times \text{СВД} + 0,064 \times \text{ПС}; \quad (3)$$

– ортодонтія:

$$\text{Показник психофізіологічної професійно-значущої детермінанти ПрПд студентів} = 0,024 \times \text{ЛП ПЗМР} + 0,042 \times \text{ЛП ДЗМР} + 0,062 \times \text{РНПр} + 0,171 \times \text{ВНПр} + 0,116 \times \text{КЧСМ} + 0,187 \times \text{КР}_d + 0,167 \times \text{ІПКР} + 0,129 \times \text{РКСУ}_{\text{ЕДВ}} + 0,031 \times \text{СВД} + 0,071 \times \text{ПС}; \quad (4)$$

– дитяча терапевтична стоматологія:

$$\text{Показник психофізіологічної професійно-значущої детермінанти ПрПд студентів} = 0,036 \times \text{ЛП ПЗМР} + 0,013 \times \text{ЛП ДЗМР} + 0,071 \times \text{РНПр} + 0,160 \times \text{ВНПр} + 0,120 \times \text{КЧСМ} + 0,173 \times \text{КР}_d + 0,196 \times \text{ІПКР} + 0,118 \times \text{РКСУ}_{\text{ЕДВ}} + 0,029 \times \text{СВД} + 0,084 \times \text{ПС}; \quad (5)$$

– дитяча хірургічна стоматологія:

$$\text{Показник психофізіологічної професійно-значущої детермінанти ПрПд студентів} = 0,044 \times \text{ЛП ПЗМР} + 0,009 \times \text{ЛП ДЗМР} + 0,064 \times \text{РНПр} + 0,151 \times \text{ВНПр} + 0,127 \times \text{КЧСМ} + 0,178 \times \text{КР}_d + 0,191 \times \text{ІПКР} + 0,127 \times \text{РКСУ}_{\text{ЕДВ}} + 0,056 \times \text{СВД} + 0,053 \times \text{ПС}; \quad (6)$$

де ПрПд – рівень професійної придатності відповідно до значень показників психофізіологічної професійно-значущої детермінанти; ЛП ПЗМР – латентний період простої зорово-моторної реакції; ЛП ДЗМР – латентний період диференційованої зорово-моторної реакції; РНПр – рухливість нервових процесів; ВНПр – врівноваженість нервових процесів; КЧСМ – критична частота злиття світлових миготінь; КР_д – кількість дотиків під час визначення координації рухів; ІПКР – інтегральний показник координації рухів; РКСУ_{ЕДВ} – рівень концентрації і стійкості уваги та практичного мислення, що визначає ефективність діяльності, котра виконується; СВД – ступінь втягнення у хід діяльності, котра виконується; ПС – психічна стійкість.

Разом з тим значення показників особистісної детермінанти ПрПд студентів, які встановлюють ступінь пристосування їх організму до умов здійснення навчальної професійно-орієнтованої діяльності в сучасних ВМНЗ в ході засвоєння основних стоматологічних спеціальностей у балах (із застосуванням спеціально розроблених, на основі існуючих в теперішній час у сучасній психогігієні підходів, шкал бальної оцінки рівня розвитку критеріальних ОсО студентів), слід розраховувати за формулами (7–12):

– терапевтична стоматологія:

$$\text{Показник особистісної професійно-значущої детермінанти ПрПд студентів} = 0,187 \times \text{Н} + 0,165 \times \text{СТ} + 0,109 \times \text{ОТ} + 0,031 \times \text{АХ}_{\text{зб}} + 0,011 \times \text{АХ}_{\text{дс}} + 0,100 \times \text{РСК}_d + 0,118 \times \text{РСК}_n + 0,171 \times \text{РСК}_{\text{зд-хв}} + 0,024 \times \text{АС} + 0,084 \times \text{ДС}; \quad (7)$$

– хірургічна стоматологія:

$$\text{Показник особистісної професійно-значущої детермінанти ПрПд студентів} = 0,162 \times \text{Н} + 0,193 \times \text{СТ} + 0,116 \times \text{ОТ} + 0,033 \times \text{АХ}_{\text{зб}} + 0,016 \times \text{АХ}_{\text{дс}} + 0,098 \times \text{РСК}_d + 0,122 \times \text{РСК}_n + 0,169 \times \text{РСК}_{\text{зд-хв}} + 0,018 \times \text{АС} + 0,073 \times \text{ДС}; \quad (8)$$

– ортопедична стоматологія:

$$\text{Показник особистісної професійно-значущої детермінанти ПрПд студентів} =$$

$$0,167 \times H + 0,189 \times CT + 0,113 \times OT + 0,024 \times AX_{зб} + 0,018 \times AX_{дс} + 0,098 \times PCK_{д} + 0,113 \times PCK_{н} + 0,176 \times PCK_{зд-хв} + 0,029 \times AC + 0,073 \times DC; \quad (9)$$

– ортодонція:

$$\text{Показник особистісної професійно-значущої детермінанти ПрПд студентів} = 0,171 \times H + 0,167 \times CT + 0,113 \times OT + 0,029 \times AX_{зб} + 0,013 \times AX_{дс} + 0,098 \times PCK_{д} + 0,118 \times PCK_{н} + 0,191 \times PCK_{зд-хв} + 0,033 \times AC + 0,067 \times DC; \quad (10)$$

– дитяча терапевтична стоматологія:

$$\text{Показник особистісної професійно-значущої детермінанти ПрПд студентів} = 0,189 \times H + 0,165 \times CT + 0,089 \times OT + 0,020 \times AX_{зб} + 0,024 \times AX_{дс} + 0,109 \times PCK_{д} + 0,113 \times PCK_{н} + 0,171 \times PCK_{зд-хв} + 0,022 \times AC + 0,098 \times DC; \quad (11)$$

– дитяча хірургічна стоматологія:

$$\text{Показник особистісної професійно-значущої детермінанти ПрПд студентів} = 0,162 \times H + 0,189 \times CT + 0,118 \times OT + 0,038 \times AX_{зб} + 0,016 \times AX_{дс} + 0,107 \times PCK_{д} + 0,113 \times PCK_{н} + 0,173 \times PCK_{зд-хв} + 0,013 \times AC + 0,071 \times DC; \quad (12)$$

де ПрПд – рівень професійної придатності відповідно до значень особистісної професійно-значущої детермінанти; H – рівень вираження нейротизму; CT – рівень вираження ситуативної тривожності; OT – рівень вираження особистісної тривожності; $AX_{зб}$ – рівень вираження акцентуації характеру збудливого типу; $AX_{дс}$ – рівень вираження акцентуації характеру дистимного типу; $PCK_{д}$ – ступінь вираження рівня суб'єктивного контролю у галузі досягнень; $PCK_{н}$ – ступінь вираження рівня суб'єктивного контролю у галузі невдач; $PCK_{зд-хв}$ – ступінь вираження рівня суб'єктивного контролю у галузі здоров'я і хвороби; AC – рівень вираження астеничного стану; DC – рівень вираження депресивного стану.

Як кількісні критерії змістовної оцінки значень показників психофізіологічної та особистісної детермінант ПрПд студентів до умов здійснення напруженої повсякденної діяльності в сучасних ВМНЗ та успішного і адекватного засвоєння основних стоматологічних спеціальностей, що розраховувались, встановлені наступні параметри: рівень ПрПд студентів низький: величини показників психофізіологічної та особистісної детермінант ПрПд дівчат і юнаків – у межах від 1,00 до 2,80 балів; нижче середнього: величини показників психофізіологічної та особистісної детермінант ПрПд дівчат і юнаків – у межах від 2,81 до 4,60 балів; середній: величини показників психофізіологічної та особистісної детермінант ПрПд дівчат і юнаків – у межах від 4,61 до 6,40 балів; вище середнього: величини показників психофізіологічної та особистісної детермінант ПрПд дівчат і юнаків – у межах від 6,41 до 8,20 балів; високий: величини показників психофізіологічної та особистісної детермінант ПрПд дівчат і юнаків – у межах від 8,21 до 10,00 балів.

В ході гігієнічної оцінки основних режимних елементів повсякденної діяльності дівчат і юнаків, які здобувають стоматологічний фах, виявлений цілий ряд несприятливих за своїми основними проявами явищ, що визначають недостатню тривалість нічного сну (його тривалість в межах до 5 годин була властива для 32,4 % студенток і 29,7 % студентів 1 курсу, 22,2 % студентів 5 курсу, в межах від 5 до 6 годин – для 28,5 % студенток і 33,3 % студентів 1 курсу, 26,0 % студенток 3 курсу), надзвичайно тривале здійснення навчальної діяльності і в стінах ВМНЗ (тривалість навчальної діяльності в ЗМО в межах понад 9 годин була притаманна для 32,4 %

студенток і 29,6 % студентів 1 курсу, в межах від 8 до 9 годин – для 50,0 % студенток і 29,6 % студентів 1 курсу, 51,9 % студенток і 37,0 % студентів 3 курсу, 29,6 % студентів 5 курсу), і під час виконання передбачених навчальною програмою домашніх завдань (тривалість навчальної діяльності в домашніх умовах або в умовах гуртожитків в межах понад 4 години була властива для 64,3 % студенток і 48,1 % студентів 1 курсу, 37,0 % студентів 3 курсу, від 3 до 4 годин – для 32,1 % студенток і 40,7 % студентів 1 курсу, 40,8 % студенток і 44,4 % студентів 3 курсу), недостатньо тривале перебування на свіжому повітрі, особливо у навчальні дні (переважно в межах до 1 години і від 1 до 2 годин), виражені порушення з боку організації харчування і, передусім, високе поширення випадків дворазового харчування, відсутність належної уваги до виконання таких гігієнічних процедур, як ранкова гімнастика і вправи загартовування, низький рівень рухової активності, який лише серед 11,5-33,3 % дівчат та серед 14,8-15,4 % юнаків відповідав вимогам науково обґрунтованих гігієнічних нормативів, переважно пасивний відпочинок між навчальними заняттями (тільки для 1/5-1/6 досліджуваних осіб властивими були активні його форми (прогулянки на свіжому повітрі, пересування між корпусами тощо).

Узагальнений рівень навчальної успішності у ВМНЗ відзначався наявністю певних, щоправда не виражених в яскравій мірі, позитивних тенденцій до збільшення його значень в динаміці періоду здобуття спеціальності, в більш суттєвій мірі виражених під час аналізу рівня навчальної успішності за професійно-орієнтованими дисциплінами. Як найпоширеніші рівні нервово-емоційного напруження, властивого для студентства, потрібно було визначити його високий і середній ступінь вираження. Під час оцінки даних, які відзначали характер навчання на стоматологічному факультеті, слід було відзначити, що найбільша частка досліджуваних осіб визнавали його як напружений і помірно напружений, причому як найбільш напружений студенти відзначали вихідний етап навчання у ЗМО, як найменш напружений – його заключний етап. Встановлені закономірності перебігу психофізіологічної адаптації як невід'ємної складової процесу формування ПрПд дівчат і юнаків підтверджували і особливості показників, що відзначали якість життя студентської молоді.

У структурі захворювань з тимчасовою втратою працездатності, властивих для студентської молоді, переважали показники хвороб органів дихання, в першу чергу, за рахунок гострих респіраторних вірусних інфекцій і грипу (від 75,0 % до 86,8 %), органів травлення (від 3,5 % до 7,2 %) та системи кровообігу (від 2,5 % до 3,4 %). У структурі хронічної патології провідні місця займали хвороби нервової системи і органів чуття (25,4-34,5 %), органів травлення (27,7-30,5 %), системи кровообігу (10,6-12,4 %), органів дихання (6,5-8,2 %) та сечостатевої системи (6,2-7,7 %).

У ході досліджень, в центрі яких перебували питання щодо встановлення особливостей процесів розвитку професійно-значущих ПфФ організму студентів-стоматологів на різних етапах здобуття вищої освіти, визначені особливості формування показників функціонального стану ВНД, уваги, ЗСС та ССА дівчат і юнаків. Виявлено, що з боку показників функціонального стану ВНД впродовж часу навчання незалежно від статевих розбіжностей реєструвались дві чітко окреслені тенденції. Якщо показники, які відображували особливості формування значень

сенсомоторних реакцій, спочатку дещо погіршувались (найбільші значення величин ЛП ПЗМР і ЛП ДЗМР були властиві для студентів-третьокурсників), згодом покращувались і досягали найдосконалішого рівня розвитку серед студентів-випускників ($p(t) < 0,01$), то показники, які відображували особливості процесів формування критеріальних характеристик основних нервових процесів і, зокрема РНПр і ВНПр, відзначались поступовим покращанням їх величин протягом часу перебування у ВМНЗ. Найбільш адекватні з адаптаційної точки зору та з позицій формування високої функціональної готовності до виконання професійно-значущих дій показники ефективності праці, і, отже, стійкості та переключення уваги, спостерігались у студенток 1 курсу ($p(t) < 0,01$) і студентів 5 курсу, найменш адекватні – у студенток 3 курсу і студентів 1 курсу. Водночас найкращі, виходячи із адаптаційно-значущих позицій, значення ЗСС реєструвались серед студенток і студентів випускного курсу, найгірші – серед студенток 1 курсу ($p(t) < 0,05-0,001$) і студентів 3 курсу ($p(t) < 0,05-0,01$). Нарешті, найоптимальніші з адаптаційних позицій величини функціонального стану ССА були властиві для дівчат і юнаків, які навчались на 5 курсі ($p(t) < 0,05-0,001$), найменш оптимальні – для дівчат, які навчались на 1 курсі, і юнаків, які навчались на 3 курсі (табл. 2).

Таблиця 2

Показники функціонального стану зорової сенсорної системи та соматосенсорного аналізатору студентів стоматологічного факультету в динаміці навчання у вищому медичному навчальному закладі ($M \pm m$; n ; p)

Показники	Час досліджень	Групи студентів				$p(t)_{д-ю}$
		Д і в ч а т а		Ю н а к и		
		n	$M \pm m$	n	$M \pm m$	
КЧСМ, Гц	1 курс	32	36,89±0,37	32	40,47±0,61	<0,001
	3 курс	32	38,83±0,47	32	39,16±0,45	>0,05
	5 курс	32	39,97±0,56	32	41,00±0,49	>0,05
	$p(t)_{1-3}$	<0,001		>0,05		
	$p(t)_{3-5}$	>0,05		<0,01		
	$p(t)_{1-5}$	<0,001		>0,05		
Число дотиків під час проведення тренометрії	1 курс	32	9,68±0,69	32	9,12±0,50	>0,05
	3 курс	32	10,20±0,78	32	9,52±0,52	>0,05
	5 курс	32	7,28±0,72	32	6,82±0,44	>0,05
	$p(t)_{1-3}$	>0,05		>0,05		
	$p(t)_{3-5}$	<0,01		<0,001		
	$p(t)_{1-5}$	<0,05		<0,001		
Інтегральний показник координації рухів, ум. од	1 курс	32	0,29±0,02	32	0,25±0,02	>0,05
	3 курс	32	0,25±0,22	32	0,26±0,01	>0,05
	5 курс	32	0,21±0,02	32	0,20±0,01	>0,05
	$p(t)_{1-3}$	>0,05		>0,05		
	$p(t)_{3-5}$	>0,05		<0,05		
	$p(t)_{1-5}$	<0,05		<0,05		

Узагальнений аналіз одержаних даних відзначав той факт, що найбільш напруженими та суперечливими періодами щодо формування провідних професійно-значущих ПфФ для стоматологічних спеціальностей слід вважати вихідний (1 курс) і, насамперед, проміжний (3 курс) етапи перебування дівчат і юнаків у ВМНЗ, найбільш

стабільним – завершальний його етап (5 курс). Зокрема, найгірші, виходячи з адаптаційних позицій, результати у студенток-першокурсниць спостерігались під час визначення ступеня розвитку показників, які відображували функціональні можливості основних нервових процесів, ЗСС ($p(t) < 0,001$) та ССА ($p(t) < 0,05$), для студенток-третьокурсниць – в ході визначення ступеня розвитку показників, які характеризували зорово-швидкісні особливості ВНД ($p(t) < 0,01$) та функції уваги ($p(t) < 0,05$). Натомість найгірші, з адаптаційної точки зору, дані у студентів-першокурсників спостерігались під час визначення ступеня розвитку показників, які відображували функціональні можливості основних нервових процесів та уваги, для студентів-третьокурсників – в ході визначення ступеня розвитку показників, які характеризували зорово-швидкісні особливості ВНД ($p(t) < 0,001$), функціональний стан ЗСС ($p(t) < 0,05-0,01$) та ССА ($p(t) < 0,05-0,001$), і, отже, саме цей етап є найбільш оптимальним з позицій впровадження комплексу заходів оздоровчого, корекційного та профілактичного змісту. Разом з тим для всіх функцій, що досліджувались (крім характеристик функцій уваги серед дівчат), найбільш високий та досконалий рівень розвитку був властивий для студенток і студентів випускного курсу.

Під час визначення особливостей процесів формування провідних професійно-значущих ОсО студентів-стоматологів на різних етапах здобуття вищої освіти встановлена наявність різноспрямованих тенденцій з боку показників властивостей темпераменту за шкалою нейротизму. Серед дівчат спочатку реєструвались явища щодо поступового зменшення рівня емоційної нестабільності, а згодом спостерігалось його виражене зростання до більш високих величин, ніж на вихідному етапі навчання у ВМНЗ, серед юнаків – спочатку, навпаки, реєструвалось поступове збільшення ступеня вираження нейротизму, а згодом спостерігалось його виражене зменшення до більш низьких величин, ніж на вихідному етапі навчання, причому на заключному етапі перебування у ЗМО статевобумовлені відмінності значень досліджуваних показників набували статистично-значущого змісту ($p(t)_{\delta-\gamma} < 0,05$). У структурі досліджуваних показників переважали дані, властиві для середнього (30,0-40,0 % у дівчат і 23,3-36,7 % у юнаків) та потенційно високого (23,6-40,0 % у дівчат і 23,3-33,3 % у юнаків) рівнів нейротизму, причому на вихідному і заключному етапах навчання у ВМНЗ рівень вираження нейротизму більш високим був серед дівчат, на проміжному – серед юнаків.

В ході визначення особливостей тривожнісних проявів також виявлена наявність достатньо різноспрямованих тенденцій у природних умовах перебування. Зокрема, серед дівчат рівень СТ впродовж часу перебування у ЗМО поступово знижувався, натомість, серед юнаків – спочатку зменшувався до найнижчого в ході досліджень рівня у студентів-третьокурсників, згодом суттєво зростаючи ($p(t) < 0,001$) до одного із найбільших рівнів вираження тривожнісних проявів, властивих для СТ, на заключному етапі перебування у ВМНЗ. Разом з тим показники ОТ відзначались поступовим зростанням її значень протягом часу перебування у ЗМО як серед дівчат, так і серед юнаків, причому на кожному із досліджуваних етапів (крім студенток і студентів випускного курсу у разі визначення СТ) більш високий рівень вираження показників тривожності як ситуативного, так і особистісного генезу, був властивий для дівчат (рис. 1).

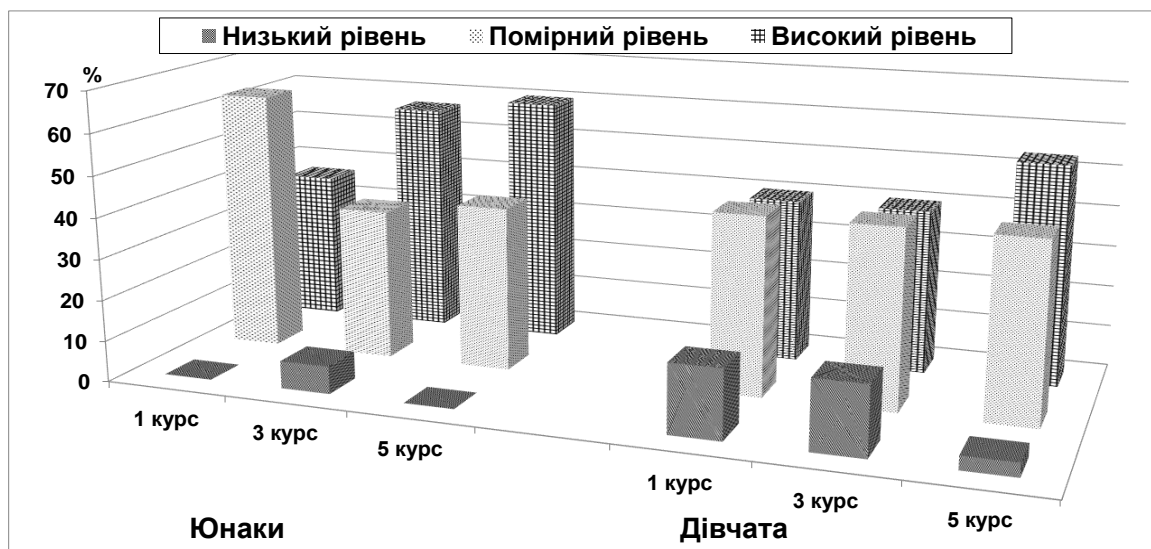

Рис. 1 Особливості розподілу студентів стоматологічного факультету вищого медичного навчального закладу відповідно до рівня вираження показників особистісної тривожності

Слід було звернути увагу і на той факт, що в структурі провідних акцентуованих рис характеру і у дівчат, і у юнаків реєструвався цілий ряд тенденцій, які слід було вважати прогностично-несприятливими. Саме таким змістом відзначались, в першу чергу, тенденції з боку АХ застрягаючого, емотивного, тривожного і збудливого типів, в другу чергу, тенденції з боку АХ гіпертимного, педантичного, циклотимного, демонстративного і дистимного типів – серед студенток, та, в першу чергу, тенденції з боку АХ тривожного типу ($p(t) < 0,05$), в другу чергу, з боку АХ за збудливим і дистимним типами ($p(t) < 0,05$) – серед студентів, що призводило до виникнення явищ викривлення процесів професійного становлення студентської молоді і визначало як необхідну та доцільну потребу в розробленні і впровадженні заходів психогігієнічної корекції.

Одержані під час проведених досліджень результати підкреслювали той факт, що протягом періоду навчання серед студентів стоматологічного факультету у ВМНЗ найбільш суттєві зміни несприятливого змісту реєструвались в ході визначення факторів, що відзначали такі властивості характеру, як фактор С “емоційна нестійкість – емоційна стійкість” (зростання кількості студентів, які відрізняються роздратованістю і втомлюваністю), фактор G “підвладність почуттям – висока нормативність поведінки” (збільшення схильності дівчат і юнаків до мінливості поведінкових дій та підвладності почуттям), фактору О “впевненість у собі – тривожність” (зростання числа осіб, яких характеризує тривожність і депресивність), а також фактору Q₃ “низький самоконтроль – високий самоконтроль” (збільшення рівня недисциплінованості і внутрішньої конфліктності студентської молоді).

Встановлено, що впродовж усього періоду навчання у ЗМО в структурі провідних ознак РСК особистості як серед дівчат, так і серед юнаків відповідно до ступеня вираження переважали показники, які умовно можна було розподілити на декілька блоків даних. До першого блоку слід було віднести показники РСК у галузі сімейних і міжособистісних відносин та досягнень, до другого блоку – показники РСК

у галузі здоров'я і хвороби, навчальних (професійно-обумовлених) відносин та невдач, до третього блоку – показник загальної інтернальності РСК. Крім того, отримані результати засвідчували суттєву перевагу в динаміці досліджень серед студентської молоді питомої ваги осіб з наявністю численних ознак недостатнього суб'єктивного контролю над соціально- і навчально-значущими ситуаціями внаслідок впевненості в тому, що переважна більшість подій, котрі відбуваються, не є наслідком їх власної діяльності, а обумовлені впливом або оточуючих людей, або дією випадкових явищ. Причому, передусім, таке становище стосувалась показників РСК в галузі навчальних (професійно-обумовлених) відносин ($p(t) < 0,05-0,01$), невдач ($p(t) < 0,05-0,01$) та загальної інтернальності, фактично одних із найголовніших його характеристик, виходячи із позицій забезпечення високої професійної адаптації до умов перебування в сучасних ВМНЗ під час засвоєння основних стоматологічних спеціальностей. Значно краща ситуація була властива для показників РСК у галузі міжособистісних відносин та досягнень.

Найвищі відповідно до ступеня вираження показники щодо поширення явищ астеничного стану спостерігались у дівчат-третьокурсниць та юнаків-п'ятикурсників, найнижчі – у дівчат-п'ятикурсниць та юнаків-першокурсників, найвищі згідно із рівнем розвитку показники депресивного стану у студенток реєструвались впродовж навчання на молодших курсах, у студентів – протягом навчання на старших курсах (рис. 2).

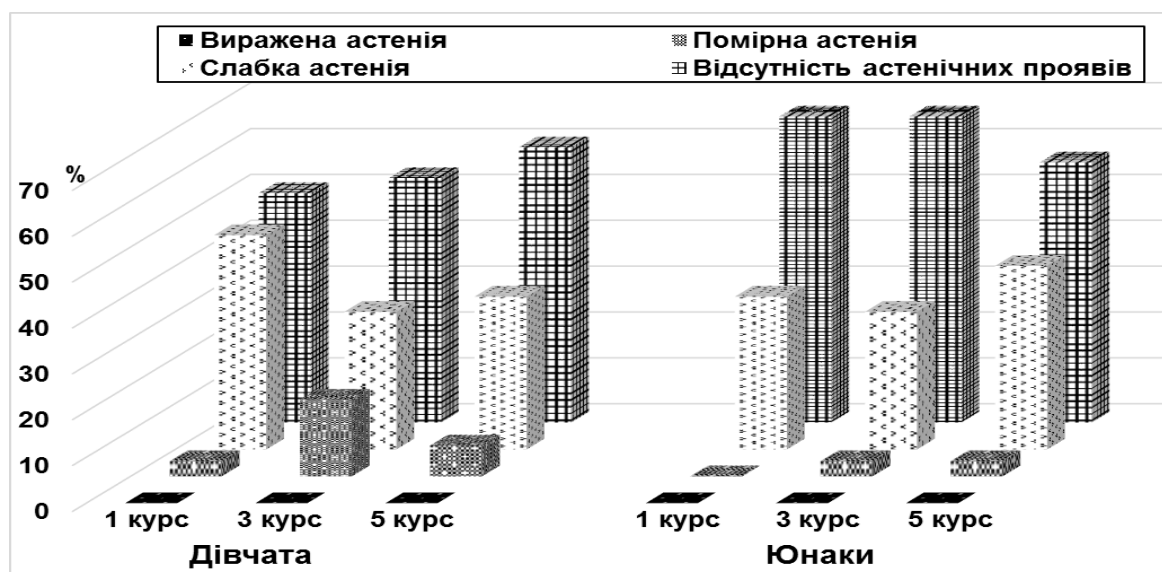

Рис. 2 Особливості розподілу студентів стоматологічного факультету вищого медичного навчального закладу відповідно до рівня вираження показників астеничного стану

Найбільш суттєві за рівнем вираження показники емпатичних здібностей спостерігались у студенток і студентів 1 курсу, найнижчі – у студенток 3 курсу і студентів 5 курсів ВМНЗ, тобто впродовж часу перебування у ЗМО їх величини серед дівчат поступово, проте, в статистично значущій мірі ($p(t) < 0,05-0,001$), зменшувались, серед юнаків спочатку також достовірно зменшувались ($p(t) < 0,05$), згодом дещо зростали, не досягаючи, однак, значень, властивих для вихідного рівня.

Одержані результати засвідчували наявність двох протилежних за своїм змістом статево-обумовлених тенденцій і з боку показників ЕВ (табл. 3). Серед дівчат найбільший сумарний показник ЕВ був властивий для дівчат-першокурсниць ($p(t) < 0,05$), далі слідували показники, притаманні для дівчат-п'ятикурсниць та дівчат-третьокурсниць, разом з тим, серед юнаків найбільший сумарний показник ЕВ був характерний для юнаків-п'ятикурсників ($p(t) < 0,05$), далі слідували показники, притаманні для юнаків-третьокурсників та юнаків-першокурсників. Вікові ($p(t) < 0,05-0,01$) і статеві ($p(t)_{\text{д-ю}} < 0,05$) відмінності були властиві і для окремих фаз ЕВ, а саме фаз: напруження, резистентності і виснаження.

Таблиця 3

Показники рівня емоційного вигорання студентів стоматологічного факультету в динаміці навчання у вищому медичному навчальному закладі, бали ($M \pm m$; n ; p)

Показники емоційного вигорання	Час досліджень	Групи студентів				$p(t)_{\text{д-ю}}$
		Дівчата		Юнаки		
		n	$M \pm m$	n	$M \pm m$	
Сумарний показник емоційного вигорання	1 курс	30	178,73±4,60	30	150,56±9,89	<0,05
	3 курс	30	154,03±9,19	30	172,93±10,10	>0,05
	5 курс	30	169,06±12,57	30	184,76±8,45	>0,05
	$p(t)_{1-3}$		<0,05		>0,05	
	$p(t)_{3-5}$		>0,05		>0,05	
	$p(t)_{1-5}$		>0,05		<0,05	
Рівень вираження показників фази напруження	1 курс	30	60,40±2,36	30	48,86±3,92	<0,05
	3 курс	30	48,96±3,52	30	49,36±4,50	>0,05
	5 курс	30	49,86±5,91	30	62,26±3,48	<0,05
	$p(t)_{1-3}$		<0,01		>0,05	
	$p(t)_{3-5}$		>0,05		<0,05	
	$p(t)_{1-5}$		>0,05		<0,05	
Рівень вираження показників фази резистентності	1 курс	30	60,80±1,92	30	54,26±3,23	>0,05
	3 курс	30	56,43±1,61	30	63,76±2,83	<0,05
	5 курс	30	59,70±3,77	30	59,36±3,13	>0,05
	$p(t)_{1-3}$		>0,05		<0,05	
	$p(t)_{3-5}$		>0,05		>0,05	
	$p(t)_{1-5}$		>0,05		>0,05	
Рівень вираження показників фази виснаження	1 курс	30	57,83±2,34	30	47,43±4,14	<0,05
	3 курс	30	48,63±3,47	30	58,53±4,30	>0,05
	5 курс	30	58,83±4,86	30	63,00±3,81	>0,05
	$p(t)_{1-3}$		<0,05		>0,05	
	$p(t)_{3-5}$		>0,05		>0,05	
	$p(t)_{1-5}$		>0,05		<0,01	

Під час визначення особливостей МПЗ студентів стоматологічного факультету впродовж періоду навчання у ВМНЗ встановлено, що у дівчат найбільш суттєвими відповідно до ступеня вираження слід було вважати такі МПЗ, як проєкція, раціоналізація, витіснення і регресія, найменш суттєвими – такі МПЗ, як заперечення, заміщення і гіперкомпенсація, у юнаків – найбільш суттєвими згідно із рівнем вираження – такі МПЗ, як раціоналізація, заперечення, проєкція і витіснення, найменш суттєвими – такі МПЗ, як компенсація, регресія і гіперкомпенсація. Ураховуючи той факт, що найбільш конструктивними МПЗ, такими, що суттєво

знижують ступінь ризику виникнення конфліктних ситуацій, є такі типи, як компенсація, раціоналізація і гіперкомпенсація, і, водночас, найбільш деструктивними – проекція і витіснення, необхідно визнати, що ситуація, яка мала місце, визначала достатньо високий рівень напруження внутрішніх МПЗ досліджуваних представниць і представників студентської молоді, обумовлюючи виникнення явищ викривлення процесів професійного становлення студентства та визначаючи як необхідну і доцільну потребу в розробленні та впровадженні комплексних програм психогігієнічної корекції дівчат і юнаків, які здобувають стоматологічний фах.

Дані, отримані під час визначення біоритмологічних особливостей організму, відзначали виражену перевагу серед сучасного студентства осіб, для яких характерним є аритмічний тип денної працездатності, що був властивий для $\frac{3}{4}$ досліджуваних дівчат (75,6%) і понад $\frac{1}{2}$ досліджуваних юнаків (56,7%) та вважається одним із найбільш адекватних, виходячи із особливостей організації добової діяльності. Далі слідувала частка показників (20,0% дівчат і 34,4% юнаків), які відзначали наявність ознак, характерних для вечірнього типу денної працездатності.

В ході проведення наукових досліджень, спрямованих на визначення пріоритетних цільових напрямків впливу заходів щодо оптимізації професійного навчання студентів, які здобувають стоматологічний фах, а також встановлення індикаторних показників здійснення фізіолого-гігієнічної оцінки наслідків його використання на підставі застосування процедур кореляційного і факторного аналізу, виявлено, що рівень ПрПд і, передусім, така її корелята, як середній бал навчальної успішності за професійно-орієнтованими дисциплінами, відзначається наявністю надзвичайно тісних зв'язків з комплексом показників, які відзначають рівень розвитку ПфФ, пов'язаних із функціональним станом ВНД, уваги, ЗСС і ССА, а також процеси формування таких ОсО, як властивості тривожності, структури темпераменту, психічних станів, агресивних проявів та РСК студентської молоді.

Ураховуючи отримані дані, розроблений і впроваджений комплекс заходів щодо оптимізації професійного навчання, психогігієнічної корекції перебігу професійної адаптації і запобігання виникнення несприятливих змін у психофізіологічному стані організму майбутніх лікарів-стоматологів на етапі навчання у ВМНЗ, який передбачає: здійснення корекції основних режимних елементів добової діяльності студентів (етап раціональної організації добової діяльності), запровадження вправ ППФП (етап ППФП), оптимізацію психофізіологічного стану та пріоритетний розвиток професійно-значущих ПфФ (етап психофізіологічної реабілітації), активне формування професійно-значущих ОсО (етап психогігієнічної корекції).

Одержані результати переконливо засвідчують той факт, що запропонований комплекс заходів являє собою суттєвий чинник формування здорового способу життя сучасної студентської молоді і, що надзвичайно важливо, має вагоме профорієнтаційне значення. Так, його використання забезпечувало статистично значуще покращання цілого ряду провідних професійно-значущих показників функціонального стану ВНД, таких як швидкість ПЗМР ($p(t) < 0,05-0,01$) і ДЗМР ($p(t) < 0,001$) та ВНПр ($p(t) < 0,01-0,001$) (табл. 4). Важливим наслідком застосування комплексу, що розроблений, є статистично-значуще покращання характеристик стійкості уваги і розумової

працездатності ($p(t) < 0,01-0,001$), зорово-рухової координації та координаційних здібностей дівчат і юнаків, передусім, даних щодо кількості дотиків ($p(t) < 0,05-0,001$) та величин ІПКР ($p(t) < 0,05-0,01$).

Таблиця 4

Показники вищої нервової діяльності студентів стоматологічного факультету, що відносились до груп порівняння ($M \pm m$; n ; p)

Показники психофізіологічних функцій	Час досліджень	Групи порівняння				$p(t)_{\text{ГК-ГВ}}$
		Г р у п а к о н т р о л ю		Г р у п а в т р у ч а н н я		
		n	$M \pm m$	n	$M \pm m$	
Д і в ч а т а						
Латентний період простої зорово-моторної реакції, мс	початок	30	146,53±2,40	30	145,29±2,80	>0,05
	кінець	30	149,22±2,20	30	134,06±2,00	<0,001
	$p(t)_{\text{п-к}}$		>0,05		<0,01	
Латентний період диференційованої зорово-моторної реакції, мс	початок	30	170,19±3,69	30	173,75±3,65	>0,05
	кінець	30	169,35±3,68	30	157,84±3,01	<0,05
	$p(t)_{\text{п-к}}$		>0,05		<0,001	
Рухливість нервових процесів, кількість зривів диференціювання	початок	30	1,10±0,16	30	1,06±0,17	>0,05
	кінець	30	1,00±0,18	30	0,86±0,16	>0,05
	$p(t)_{\text{п-к}}$		>0,05		>0,05	
Врівноваженість нервових процесів, помилка у мс	початок	30	20,30±1,18	30	20,53±1,43	>0,05
	кінець	30	20,73±1,25	30	11,86±0,72	<0,001
	$p(t)_{\text{п-к}}$		>0,05		<0,001	
Ю н а к и						
Латентний період простої зорово-моторної реакції, мс	початок	30	147,01±4,18	30	144,72±3,57	>0,05
	кінець	30	146,96±2,90	30	133,45±2,87	<0,01
	$p(t)_{\text{п-к}}$		>0,05		<0,05	
Латентний період диференційованої зорово-моторної реакції, мс	початок	30	178,24±4,91	30	176,44±4,28	>0,05
	кінець	30	173,91±3,69	30	154,35±3,92	<0,001
	$p(t)_{\text{п-к}}$		>0,05		<0,001	
Рухливість нервових процесів, кількість зривів диференціювання	початок	30	1,33±0,19	30	1,16±0,19	>0,05
	кінець	30	1,20±0,21	30	0,76±0,15	>0,05
	$p(t)_{\text{п-к}}$		>0,05		>0,05	
Врівноваженість нервових процесів, помилка у мс	початок	30	22,50±1,25	30	23,96±1,77	>0,05
	кінець	30	22,40±1,59	30	17,03±1,33	<0,05
	$p(t)_{\text{п-к}}$		>0,05		<0,01	

В умовах використання комплексу заходів щодо оптимізації професійного навчання, психогігієнічної корекції перебігу професійної адаптації і запобігання виникнення несприятливих змін у психофізіологічному стані організму майбутніх лікарів-стоматологів на етапі навчання у ВМНЗ реєструвались статистично-значущі зміни позитивного змісту з боку таких ОсО, як СТ ($p(t) < 0,05$), рівень вираження астеничного ($p(t) < 0,05-0,01$) і депресивного ($p(t) < 0,05$) станів, сприятливі зрушення з боку більшості характеристик РСК, насамперед, його величин у галузі навчальних (професійно-обумовлених) відносин і відношення до здоров'я і хвороби, та агресивних проявів особистості (вербальна і непрямая агресія, роздратованість і негативізм).

Про суттєві позитивні наслідки впровадження запропонованого комплексу заходів свідчили і дані, отримані під час здійснення психогігієнічної оцінки процесів

формування ПфФ і ОсО студентів на підставі застосування інтегральних показників, зокрема, визначення значень ПфА, та даних використання таблиць спряженості 2×2 .

Отже, одержані в ході проведених досліджень результати надали можливість з позицій системного підходу науково обґрунтувати теоретичні та методичні основи гігієнічної діагностики і прогностичної оцінки ПрПд студентів ЗМО (на прикладі стоматологічних спеціальностей).

Так, до числа провідних теоретичних основ гігієнічної діагностики і прогностичної оцінки ПрПд студентів, які здобувають стоматологічний фах, відповідно до комплексу даних, що отримані, слід віднести:

- визначення особливостей організації трудового процесу та даних гігієнічної оцінки умов праці лікарів-стоматологів в ході використання новітніх технологій діагностики, лікування та профілактики;

- урахування результатів психофізіографічної і психографічної професіографічної оцінки трудового процесу за основними стоматологічними спеціальностями, що обумовлюють високий рівень професійної компетентності фахівців;

- визначення та урахування даних гігієнічної оцінки умов перебування і організації добової діяльності, рівня професійно-значущої навчальної адаптації та стану здоров'я, властивих для студентів, які засвоюють основні стоматологічні спеціальності в сучасних ВМНЗ;

- встановлення особливостей процесів розвитку і формування професійно-значущих ПфФ організму та ОсО студентів-стоматологів на різних етапах здобуття вищої освіти;

- урахування провідних тенденцій змін з боку показників критеріальних професійно-значущих ПфФ організму та характеристик ОсО студентів, які здобувають стоматологічний фах у преформованих, внаслідок застосування заходів профілактичного змісту, умовах.

Як методичні основи гігієнічної діагностики і прогностичної оцінки ПрПд студентів, що засвоюють основні стоматологічні спеціальності, слід відзначити:

- урахування у практичній діяльності гігієнічних основ професіографічної оцінки ПфФ і ОсО та даних психофізіограм і психограм професійної діяльності за основними стоматологічними спеціальностями, що визначають ступінь професійної перспективності майбутніх фахівців;

- використання методики комплексної бальної оцінки особливостей перебігу професійної адаптації і формування високої ПрПд студентів, які здобувають стоматологічний фах у ВМНЗ;

- впровадження комплексу заходів щодо оптимізації професійного навчання, психогігієнічної корекції перебігу професійної адаптації і запобігання виникнення несприятливих змін у психофізіологічному стані організму майбутніх лікарів-стоматологів на етапі навчання у ВМНЗ.

ВИСНОВКИ

В дисертаційній роботі наведені наукові положення, які розв'язують важливу наукову проблему щодо обґрунтування теоретичних та методичних основ гігієнічної діагностики професійної придатності студентів закладів медичної освіти (на прикладі

стоматологічних спеціальностей), науково-обґрунтовані методики професіографічної оцінки психофізіологічних функцій і особливостей особистості та комплексної бальної оцінки особливостей перебігу професійної адаптації і формування високої професійної придатності студентів, які здобувають стоматологічний фах, а також комплекс заходів щодо оптимізації професійного навчання, психогігієнічної корекції перебігу процесів професійної адаптації і запобігання виникнення несприятливих змін у психофізіологічному стані організму майбутніх лікарів-стоматологів на етапі навчання у ВМНЗ.

1. Дані комплексної гігієнічної оцінки особливостей організації трудового процесу на підставі застосування хронометражних спостережень та визначення умов його виконання відповідно до "Гігієнічної класифікації праці за показниками шкідливості і небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості" надають можливість віднести умови праці за основними спеціальностями стоматологічного фаху (терапевтична стоматологія, хірургічна стоматологія, ортопедична стоматологія, ортодонтія, дитяча терапевтична і хірургічна стоматологія) в ході використання новітніх технологій діагностики, лікування та профілактики, насамперед, за показниками напруженості праці, до 3.2 класу.

2. Встановлено, що до структури психофізіограм основних стоматологічних спеціальностей слід віднести професійно-значущі психофізіологічні функції, які відображують високий рівень розвитку характеристик вищої нервової діяльності (врівноваженість і рухливість нервових процесів, швидкість простої і диференційованої зорово-моторної реакції, сила процесів збудження і гальмування, витривалість нервової системи), зорової сенсорної системи (критична частота злиття світлових миготінь, диференційований лінійний окомір, швидкість зорового сприйняття, гострота зору, диференційована світлова чутливість), соматосенсорного аналізатора, і, передусім, координаційні здібності організму (загальна координація рухів, поєднана координація рухів рук, координація рухів під контролем і без контролю зору, спритність і координація рухів пальців), а також уваги, пам'яті та мислення (стійкість і концентрація уваги, логічне і практичне мислення).

3. Виявлено, що до структури психограм основних спеціальностей стоматологічного фаху необхідно віднести такі особливості особистості, як низький рівень нейротизму, ситуативної і особистісної тривожності та, натомість, високий рівень темпу виконання типових професійно-значущих рухів як структурної характеристики темпераменту, низький рівень вираження іпохондричних, депресивних, психопатичних і гіпоманічних характерологічних проявів та акцентуацій характеру за дистимним і збудливим типами, високий рівень суб'єктивного контролю в галузі здоров'я і хвороби, досягнень та невдач, низький ступінь вираження астеничних і депресивних станів, а також таких характеристик агресивності, як показники роздратованості, вербальної і непрямой агресії та негативізму, низький рівень вираження емоційного вигорання.

4. Результати досліджень доводять, що розроблення і наукове обґрунтування психофізіограм та психограм має передбачати розв'язання конкретно окреслених практично-значущих завдань у площині окремих сегментів, до числа яких необхідно віднести: організаційний (визначення основних профілів спеціальностей, що

підлягають вивченню), методичний (виявлення конкретного методичного апарату для встановлення найбільш значущих характеристик професійної діяльності), відбірковий (визначення кола експертів, до числа яких слід віднести осіб, котрі мають відповідний досвід роботи за фахом або досвід гігієнічної оцінки проблем професіографічного змісту), експертно-аналітичний (безпосереднє проведення психофізіографічної та психографічної професіографічної експертизи), а також статистично-інформаційний (здійснення статистичної обробки одержаних матеріалів та їх фізіолого-гігієнічного тлумачення) сегменти.

5. Науково обґрунтована методика комплексної бальної оцінки особливостей перебігу професійної адаптації і формування високої професійної придатності студентів, які здобувають стоматологічний фах у закладах медичної освіти, що обумовлює: визначення на підставі застосування психофізіологічних та психодіагностичних методик ступеня вираження професійно-значущих психофізіологічних функцій і особливостей особистості (1 етап); оцінку отриманих результатів у балах згідно із даними стандартизованих шкал визначення ступеня їх вираження (2 етап); розрахунок величин показників психофізіологічної і особистісної детермінант професійної придатності студентів, що відповідно визначають рівень психофізіологічної готовності організму дівчат і юнаків до успішного засвоєння як теоретичних, так і практичних навчально-значущих умінь та ступінь вираження особистісних передумов до адекватного формування психічної компоненти робочого динамічного стереотипу ефективного здійснення професійної діяльності у стоматологічній галузі (3 етап); змістовне трактування їх значень на підставі застосування кількісних критеріїв оцінки (4 етап); визначення індивідуалізованих стратегій застосування профілактичних заходів, передусім, засобів психофізіологічної реабілітації та психогігієнічної корекції зрушень, що обумовлюють зниження рівня професійної підготовленості студентської молоді (5 етап).

6. В ході гігієнічної оцінки основних режимних елементів добової діяльності студентів стоматологічного факультету визначено, що серед чинників, які справляють суттєвий негативний вплив на рівень навчальної професійно-орієнтованої успішності дівчат і юнаків, найбільш значущими є: недостатня тривалість нічного сну, що в межах до 5 годин властива для 32,4 % студенток і 29,7 % студентів 1 курсу, 22,2 % студентів 5 курсу, в межах від 5 до 6 годин – для 28,5 % студенток і 33,3 % студентів 1 курсу, 26,0 % студенток 3 курсу, надзвичайно тривале здійснення навчальної діяльності як безпосередньо в стінах ВМНЗ, що в межах понад 9 годин властиве для 32,4 % студенток і 29,6 % студентів 1 курсу, в межах від 8 до 9 годин – для 50,0 % студенток і 29,6 % студентів 1 курсу, 51,9 % студенток і 37,0 % студентів 3 курсу, 29,6 % студентів 5 курсу, так і в ході виконання передбачених навчальною програмою домашніх завдань, що в межах понад 4 години властиве для 64,3 % студенток і 48,1 % студентів 1 курсу, 37,0 % студенток 3 курсу, від 3 до 4 годин – для 32,1 % студенток і 40,7 % студентів 1 курсу, 40,8 % студенток і 44,4 % студентів 3 курсу, незначне перебування на свіжому повітрі, особливо у навчальні дні, порушення з боку організації харчування, низький рівень рухової активності, який лише серед 11,5-33,3 % студенток та серед 14,8-15,4 % студентів відповідає вимогам гігієнічних нормативів.

7. Під час встановлення особливостей процесів розвитку професійно-значущих психофізіологічних функцій організму студентів-стоматологів на різних етапах здобуття вищої освіти доведено, що найбільш напруженими та суперечливими періодами щодо їх формування є вихідний (1 курс) і, насамперед, проміжний (3 курс) етапи перебування дівчат і юнаків у ВМНЗ, найбільш стабільним – завершальний (5 курс) його етап. Найгірші, виходячи з адаптаційних позицій, результати у студенток-першокурсниць спостерігаються під час визначення ступеня розвитку показників, які відображують функціональні можливості основних нервових процесів, зорової сенсорної системи ($p(t) < 0,001$) та соматосенсорного аналізатора ($p(t) < 0,05$), у студенток-третьокурсниць – показників, які характеризують зорово-швидкісні особливості вищої нервової діяльності ($p(t) < 0,01$) та функції уваги ($p(t) < 0,05$), у студентів-першокурсників – показників, які відображують функціональні можливості основних нервових процесів та функції уваги, у студентів-третьокурсників – показників, які характеризують зорово-швидкісні особливості вищої нервової діяльності ($p(t) < 0,001$), функціональний стан зорової сенсорної системи ($p(t) < 0,05-0,01$) та соматосенсорного аналізатора ($p(t) < 0,05-0,001$).

8. В ході психогігієнічної оцінки процесів формування професійно-значущих особливостей особистості студентів-стоматологів на різних етапах здобуття вищої освіти виявлена наявність різноспрямованих тенденцій з боку показників властивостей темпераменту і тривожності. Серед дівчат спочатку спостерігаються явища щодо поступового зменшення рівня нейротизму з наступним його зростанням, серед юнаків – спочатку, навпаки, реєструється збільшення ступеня вираження емоційної нестабільності з подальшим вираженням її зниженням до найбільш низьких величин на заключному етапі перебування у закладі медичної освіти. Рівень ситуативної тривожності у дівчат впродовж часу навчання поступово знижується, у юнаків – спочатку також зменшується до найнижчого в ході досліджень рівня серед студентів-третьокурсників, згодом суттєво зростаючи ($p(t) < 0,001$) до найбільшого рівня вираження на заключному етапі перебування у ВМНЗ. Показники особистісної тривожності відзначаються поступовим зростанням її значень протягом часу навчання і у дівчат, і у юнаків. У структурі провідних ознак акцентуйованих рис характеру як серед дівчат, так і серед юнаків реєструються тенденції, які є прогностично-несприятливими та полягають у зростанні показників з боку акцентуацій характеру тривожного, збудливого і дистимного типів ($p(t) < 0,05$), що призводить до викривлення процесів професійного становлення студентської молоді.

9. Встановлено, що серед студентської молоді у структурі показників рівня суб'єктивного контролю, передусім, в галузі навчальних (професійно-обумовлених) відносин ($p(t) < 0,05-0,01$), невдач ($p(t) < 0,05-0,01$) і загальної інтернальності, переважає частка осіб з наявністю численних ознак недостатнього суб'єктивного контролю над різноманітними професійно-значущими ситуаціями внаслідок впевненості в тому, що події, які відбуваються, не є наслідком їх власної діяльності, а обумовлені впливом оточуючих людей або дією випадкових явищ. Найвищі відповідно до ступеня вираження показники астеничного стану спостерігаються у дівчат-третьокурсниць та юнаків-п'ятикурсників, найнижчі – у дівчат-п'ятикурсниць та юнаків-першокурсників, найбільш суттєві показники депресивного стану у студенток

реєструються під час перебування на молодших курсах, у студентів – під час перебування на старших курсах. Найбільший сумарний показник емоційного вигорання властивий для дівчат-першокурсниць ($p(t) < 0,05$), далі слідує показники, притаманні для дівчат-п'ятикурсниць і дівчат-третьокурсниць, та юнаків-п'ятикурсників ($p(t) < 0,05$), далі слідує показники, притаманні для юнаків-третьокурсників та юнаків-першокурсників. У структурі характеристик механізмів психологічного захисту студентів стоматологічного факультету впродовж періоду навчання у ВМНЗ найбільш суттєвими у дівчат є такі механізми психологічного захисту, як проекція і витіснення, що вважають найбільш деструктивними, а також раціоналізація і регресія, у юнаків – такі механізми психологічного захисту, як проекція, витіснення, раціоналізація і заперечення.

10. В ході проведених досліджень розроблений та впроваджений комплекс заходів щодо оптимізації професійного навчання, психогігієнічної корекції перебігу професійної адаптації і запобігання виникнення несприятливих змін у психофізіологічному стані організму майбутніх лікарів-стоматологів на етапі навчання у ВМНЗ, що передбачає: здійснення корекції основних режимних елементів добової діяльності студентів (етап раціональної організації добової діяльності), запровадження вправ професійно-прикладної фізичної підготовки (етап професійно-прикладної фізичної підготовки), оптимізацію психофізіологічного стану та пріоритетний розвиток професійно-значущих психофізіологічних функцій (етап психофізіологічної реабілітації), а також активне формування професійно-значущих особливостей особистості (етап психогігієнічної корекції). Використання розробленого комплексу заходів забезпечує статистично значуще покращання провідних показників функціонального стану вищої нервової діяльності, таких як швидкість простої ($p(t) < 0,05-0,01$) і диференційованої ($p(t) < 0,001$) зорово-моторної реакції та врівноваженість нервових процесів ($p(t) < 0,01-0,001$), характеристик стійкості уваги і розумової працездатності ($p(t) < 0,01-0,001$) та координаційних здібностей ($p(t) < 0,05-0,001$), а також статистично-значущі зміни позитивного змісту з боку таких особливостей особистості, як ситуативна тривожність ($p(t) < 0,05$), рівень вираження астеничного ($p(t) < 0,05-0,01$) і депресивного ($p(t) < 0,05$) станів, сприятливі зрушення з боку більшості характеристик рівня суб'єктивного контролю, в першу чергу, у галузі навчальних (професійно-обумовлених) відносин та здоров'я і хвороби, показників агресивних проявів особистості дівчат і юнаків.

11. Науково-обґрунтовано, що до числа провідних теоретичних основ гігієнічної діагностики і прогностичної оцінки професійної придатності студентів, які здобувають стоматологічний фах, слід віднести: визначення особливостей організації трудового процесу та даних гігієнічної оцінки умов праці лікарів-стоматологів в ході використання новітніх технологій діагностики, лікування та профілактики; урахування результатів психофізіографічної і психографічної професіографічної оцінки трудового процесу за основними стоматологічними спеціальностями, що зумовлюють високий рівень професійної компетентності фахівців; визначення та урахування даних гігієнічної оцінки умов перебування і організації добової діяльності, рівня професійно-значущої навчальної адаптації та стану здоров'я, властивих для студентів, які засвоюють основні стоматологічні спеціальності в

сучасних ВМНЗ; встановлення особливостей процесів розвитку і формування професійно-значущих психофізіологічних функцій організму та особливостей особистості студентів-стоматологів на різних етапах здобуття вищої освіти; урахування провідних тенденцій змін з боку показників критеріальних психофізіологічних функцій організму та характеристик особливостей особистості студентів, які здобувають стоматологічний фах у преформованих, внаслідок застосування заходів профілактичного змісту, умовах.

12. Як методичні основи гігієнічної діагностики і прогностичної оцінки професійної придатності студентів, які засвоюють основні стоматологічні спеціальності, необхідно відзначити: урахування у практичній діяльності гігієнічних основ професіографічної оцінки психофізіологічних функцій і особливостей особистості та даних психофізіограм і психограм професійної діяльності за стоматологічним фахом, що визначають ступінь професійної перспективності майбутніх фахівців; використання методики комплексної бальної оцінки особливостей перебігу професійної адаптації і формування високої професійної придатності студентів, які здобувають стоматологічний фах у ВМНЗ; впровадження комплексу заходів щодо оптимізації професійного навчання, психогігієнічної корекції перебігу професійної адаптації і запобігання виникнення несприятливих змін у психофізіологічному стані організму майбутніх лікарів-стоматологів на етапі навчання у ВМНЗ.

СПИСОК ОСНОВНИХ РОБІТ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

– наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

– у наукових періодичних фахових виданнях України:

1. Заходи психогігієнічної корекції як складова сучасних профілактичних технологій / І. В. Сергета, О. Є. Александрова, Н. В. Стоян, І. Л. Дунець, О. Ю. Панчук // Вісник гігієни та епідеміології. – 2012. – Т. 16, № 1. – С. 220-224. *(Аналіз даних сучасної літератури, участь у проведенні наукових досліджень та розробленні комплексу заходів психогігієнічної корекції серед студентської молоді).*

2. Прогностичні аспекти оцінки особливостей перебігу адаптаційних процесів організму сучасних студентів / І. В. Сергета, О. Є. Александрова, І. Л. Дунець, Н. В. Стоян, О. Ю. Панчук, О. В. Тимошук // Гігієна населених місць. – 2012. – Вип. 59. – С. 257-261. *(Участь у проведенні досліджень, прогностична оцінка особливостей перебігу адаптаційних процесів, встановлення взаємозв'язків показників навчальної успішності і характеристик професійної адаптації студентів).*

3. Гігієнічна оцінка житлово-побутових і медико-соціальних умов життя сучасних студентів / І. В. Сергета, О. Є. Александрова, І. Л. Дунець, Н. В. Стоян, О. Ю. Панчук // Гігієна населених місць. – 2012. – Вип. 60. – С. 300-305. *(Гігієнічна оцінка особливостей житлово-побутових і медико-соціальних умов перебування студентів-стоматологів у структурі узагальнених показників, властивих для студентства, статистичне опрацювання та аналіз отриманих результатів).*

4. Наукові принципи психогігієнічної діагностики стану здоров'я дітей, підлітків та молоді / І. В. Сергета, О. Ю. Браткова, О. П. Мостова, О. Ю. Панчук,

О. Б. Дударенко // Довкілля та здоров'я. – 2012. – № 4 (64). – С. 21-25. *(Участь у проведенні досліджень, обґрунтування наукових принципів психогігієнічної діагностики стану здоров'я молоді, яка навчається).*

5. Сучасні технології оцінки особливостей перебігу адаптаційних процесів сучасної учнівської і студентської молоді / І. В. Сергета, О. П. Мостова, Н. В. Стоян, І. Л. Дунець, О. Ю. Панчук, О. Б. Дударенко, О. В. Тимошук // Медицина сьогодні і завтра. – 2013. – № 2 (59). – С. 164-169. *(Аналіз сучасних літературних джерел, участь у проведенні наукових досліджень, оцінка отриманих результатів та визначення перспектив застосування шкал бальної оцінки у ВМНЗ).*

6. Психогігієнічна оцінка особливостей рівня суб'єктивного контролю особистості сучасних студентів та закономірності динамічних зрушень його показників в динаміці навчання у вищому навчальному закладі та за умов корекції / І. В. Сергета, О. Є. Александрова, О. Ю. Панчук, Н. В. Стоян, І. Л. Дреженкова, С. Ю. Макаров // Гігієна населених місць. – 2014. – Вип. 63. – С. 248-255. *(Аналіз даних сучасної літератури, участь у проведенні наукових досліджень, оцінка особливостей змін досліджуваних показників у студентів-стоматологів в структурі узагальнених характеристик РСК, властивих для студентства, за умов їх корекції).*

7. Панчук О. Ю. Гігієнічні аспекти методичних підходів до складання психофізіограм професійної діяльності (на прикладі стоматологічних спеціальностей) / О. Ю. Панчук // Гігієна населених місць. – 2015. – Вип. 65. – С. 239-244.

8. Закономірності взаємозв'язку і взаємозалежності між характеристиками стану здоров'я та показниками особливостей особистості студентів в динаміці навчання у медичному вищому навчальному закладі / І. В. Сергета, Н. В. Стоян, О. Ю. Панчук, О. В. Тимошук, А. В. Шаюк, С. Ю. Макаров // Гігієна населених місць. – 2015. – Вип. 66. – С. 222-228. *(Участь у проведенні досліджень, визначення закономірностей взаємозв'язку і взаємозалежності між показниками стану здоров'я, ПрПд та характеристиками ОсО дівчат і юнаків в динаміці навчання у ВМНЗ).*

9. Панчук О. Ю. Санітарно-гігієнічна оцінка умов внутрішньонавчального середовища медичного вищого навчального закладу та умов здійснення позанавчальної діяльності студентів, які засвоюють стоматологічні спеціальності / О. Ю. Панчук // Вісник Вінницького національного медичного університету. – 2015. – Т. 19, № 2. – С. 513-518.

10. Сергета І. В. Гігієнічна оцінка особливостей соціально- і житлово-побутових умов життя студентів, які навчаються у вищих навчальних закладах медичного профілю / І. В. Сергета, Н. В. Стоян, О. Ю. Панчук // Вісник морфології. – 2015. – Т. 21, № 2. – С. 454-457. *(Проведення досліджень, гігієнічна оцінка житлово-побутових умов перебування студентів-стоматологів та аналіз отриманих даних).*

11. Панчук О. Ю. Професійно-прикладна фізична підготовка як невід'ємна складова комплексу заходів, спрямованих на збільшення рівня професійної придатності студентів медичних вищих навчальних закладів / О. Ю. Панчук // Biomedical and biosocial anthropology. – 2015. – № 25. – С. 202-205.

12. Панчук О. Ю. Особливості взаємозв'язків між показниками розвитку професійно-значущих характеристик вищої нервової діяльності організму студентів,

що засвоюють основні стоматологічні спеціальності, та їх прогностичне значення / О. Ю. Панчук // Вісник морфології. – 2016. – Т. 22, № 1. – С. 141-144.

13. Панчук О. Ю. Гігієнічні аспекти професіографічної оцінки закономірностей зв'язків показників рівня суб'єктивного контролю та агресивних проявів особистості студентів, які здобувають стоматологічний фах / О. Ю. Панчук // Вісник Вінницького національного медичного університету. – 2016. – Т. 20, № 1, Ч. 1. – С. 127-131.

14. Панчук О. Ю. Процедури кластерного аналізу та їх місце у процесі створення професіограм спеціальностей стоматологічного профілю відповідно до особливостей функціонального стану сенсорних систем організму / О. Ю. Панчук // Biomedical and biosocial anthropology. – 2016. – № 26. – С. 183-186.

15. Панчук О. Ю. Емпатичні здібності студентів-стоматологів на етапі навчання у вищих медичних навчальних закладах та проблеми їх психогігієнічної та психофізіологічної оцінки у контексті визначення адаптаційних можливостей та морфофункціонального стану їх організму / О. Ю. Панчук, І. В. Сергета, А. В. Шаюк // Вісник морфології. – 2016. – Т. 22, № 2. – С. 283-287. *(Ідея роботи, оцінка емпатичних здібностей студентів-стоматологів на етапі навчання у ВМНЗ).*

16. Панчук О. Ю. Наукове обґрунтування психограм основних стоматологічних спеціальностей на підставі проведення психогігієнічної оцінки провідних особливостей особистості / О. Ю. Панчук // Вісник Вінницького національного медичного університету. – 2016. – Т. 20, № 2. – С. 489-493.

17. Мороз В. М. Гігієнічні аспекти комплексної оцінки тривожності, астенічних та депресивних проявів студентів, які здобувають спеціальності стоматологічного профілю у закладах вищої медичної освіти / В. М. Мороз, І. В. Сергета, О. Ю. Панчук // Biomedical and biosocial anthropology. – 2016. – № 27. – С. 119-123. *(Ідея роботи, проведення досліджень, здійснення оцінки показників тривожності та астенічних і депресивних проявів студентів, які здобувають стоматологічний фах у ЗМО).*

18. Панчук О. Ю. Гігієнічна оцінка умов праці за основними спеціальностями стоматологічного профілю в умовах використання сучасних технологій діагностики, лікування та профілактики / О. Ю. Панчук // Вісник Вінницького національного медичного університету. – 2017. – Т. 21, № 1, Ч. 2. – С. 336-341.

19. Панчук О. Ю. Особливості взаємозв'язку між показниками навчальної успішності за професійно-орієнтованими дисциплінами та характеристиками рівня розвитку психофізіологічних функцій та особливостей особистості студентів стоматологічного і медичного факультетів / О. Ю. Панчук, С. Ю. Макаров, І. В. Сергета // Вісник морфології. – 2017. – Т. 23, № 1. – С. 65-70. *(Ідея роботи, встановлення особливостей взаємозв'язку між показниками навчальної успішності та характеристиками рівня розвитку ПфФ і ОсО студентів-стоматологів).*

20. Панчук О. Ю. Гігієнічна характеристика особливостей організації трудового процесу за основними стоматологічними спеціальностями в умовах використання новітніх технологій за даними хронометражних спостережень / О. Ю. Панчук // Biomedical and biosocial anthropology. – 2017. – № 27. – С. 184-189.

21. Панчук О. Ю. Закономірності змін показників тривожнісних проявів та характеристик психічних станів студентів-стоматологів в умовах використання комплексу заходів щодо оптимізації професійного навчання, психогігієнічної корекції

перебігу професійної адаптації і запобігання виникнення несприятливих змін у психофізіологічному стані їх організму / О. Ю. Панчук, І. В. Сергета // Збірник наукових праць співробітників НМАПО імені П. Л. Шупика. – 2017. – Вип. 27. – С. 464-476. *(Проведення наукових досліджень, встановлення закономірностей змін показників тривожності та психічних станів студентів-стоматологів в умовах використання комплексу заходів щодо оптимізації професійного навчання).*

– у наукових періодичних виданнях інших держав (**Республіка Польща, Республіка Білорусь, Республіка Казахстан і Російська Федерація**):

22. Особенности взаимосвязи показателей качества жизни студентов с ведущими характеристиками психофизиологической адаптации их организма / И. В. Сергета, О. В. Тимощук, Н. В. Стоян, И. Л. Дунец, А. Е. Панчук / Вестник Национального медико-хирургического центра им. Н. И. Пирогова. – 2013. – Т. 8, № 3. – С. 44-46. *(Участь у проведенні наукових досліджень, оцінка взаємозв'язку показників розвитку ПфФ та характеристик якості життя студентської молоді).*

23. Психофизиологическая адаптация учащихся школьного возраста и студентов: гигиеническая диагностика и пути коррекции / И. В. Сергета, О. П. Мостовая, А. Е. Панчук, О. В. Тимощук, Н. В. Стоян, И. Л. Дреженкова, Р. В. Теклюк, Н. Ю. Лукина // Здоровье и окружающая среда. – Минск: РНМБ, 2014. – Вып. 24, Т. 2. – С. 147-151. *(Аналіз сучасних літературних джерел, проведення наукових досліджень, оцінка отриманих результатів та визначення перспектив застосування шкал бальної оцінки ПрПд серед студентів-стоматологів).*

24. Прогностическая оценка особенностей течения процессов психофизиологической и психической адаптации студентов медицинских высших учебных заведений / И. В. Сергета, А. Е. Панчук, Н. В. Стоян, Е. Е. Александрова, И. Л. Дреженкова, С. Ю. Макаров // Здоровье и окружающая среда. – Минск: РНМБ, 2015. – Вып. 25, Т. 1. – С. 164-168. *(Участь у проведенні досліджень, встановлення особливостей взаємозв'язку між показниками навчальної успішності та характеристиками рівня розвитку ПфФ і ОсО студентів-стоматологів у ВМНЗ).*

25. Панчук О. Ю. Психогігієнічна оцінка особливостей показників емоційного вигорання студентів стоматологічного факультету в динаміці процесу навчання / О. Ю. Панчук // Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal). – 2016. – № 12, part 1. – Р. 84-90.

26. Сергета И. В. Современные подходы к эффективной реализации здоровьесберегающих технологий в высшем учебном заведении: профориентационные аспекты, психофизиологические основы / И. В. Сергета, А. Е. Панчук, С. Ю. Макаров // Батыс Қазақстан медицина журналы. – 2016. – № 3 (51). – С. 141-144. *(Аналіз даних сучасної літератури, розроблення психофізіограм стоматологічних спеціальностей та основ їх використання, встановлення тенденцій щодо формування ПфФ студентів протягом часу навчання у ВМНЗ).*

27. Сергета И. В. Закономерности процессов формирования показателей функциональных возможностей зрительной сенсорной системы и координационных способностей студентов высших медицинских учебных заведений в динамике обучения / И. В. Сергета, А. Е. Панчук, С. Ю. Макаров // Здоровье и окружающая среда. – Минск: РНМБ, 2016. – Вып. 26. – С. 102-106. *(Ідея дослідження, гігієнічна*

оцінка закономірностей формування показників ЗСС та ССА студентів стоматологічного факультету впродовж періоду навчання у ВМНЗ).

28. Панчук О. Ю. Методичні принципи аналізу таблиць спряженості для оцінки ступеня ефективності використання програм профілактичного, корекційного та реабілітаційного змісту у галузі університетської гігієни / О. Ю. Панчук // *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. – 2017. – № 1 (17), part 1. – P. 62-69.

29. Панчук О. Ю. Гігієнічна оцінка особливостей професійно-значущої навчальної адаптації та стану здоров'я студентів, які здобувають стоматологічні спеціальності / О. Ю. Панчук // *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. – 2017. – № 3 (19), part 1. – P. 71-75.

– у наукових періодичних виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз:

30. Сучасні методичні підходи до створення шкал комплексної бальної оцінки особливостей перебігу психофізіологічної адаптації дівчат і юнаків / І. В. Сергета, О. Ю. Панчук, О. П. Мостова, Р. В. Теклюк, Н. Ю. Лукіна, О. В. Тимошук, Д. П. Сергета, С. Ю. Макаров // *Актуальні проблеми транспортної медицини: навколишнє середовище, професійне здоров'я, патологія*. – 2015. – № 4, Т. 1 (42–1). – С. 88-93. *(Оцінка отриманих результатів та визначення перспектив застосування шкал бальної оцінки під час проведення професіографічної оцінки трудового процесу, розроблення психофізіограм і психограм основних стоматологічних спеціальностей)*.

31. Панчук О. Ю. Гігієнічні основи професіографічної оцінки стоматологічних спеціальностей та перспективи її використання у практиці сучасної профілактичної медицини / О. Ю. Панчук, І. В. Сергета // *Медичні перспективи*. – 2016. – Т. XXI, № 4. – С. 146-150. *(Ідея роботи, проведення наукових досліджень, професіографічна оцінка основних стоматологічних спеціальностей та розроблення їх психофізіограм)*.

32. Університетська гігієна у контексті імплементації “Закону про вищу освіту”: фізіолого-гігієнічні основи, реалії та шляхи розвитку / І. В. Сергета, О. Ю. Панчук, Н. В. Стоян, І. Л. Дреженкова, С. Ю. Макаров // *Довкілля та здоров'я*. – 2016. – № 4 (80). – С. 46-52. *(Аналіз профорієнтаційних аспектів університетської гігієни та розроблення психофізіограм і психограм провідних спеціальностей стоматологічного профілю, які обумовлюють високий рівень ПрПд дівчат і юнаків)*.

33. Панчук О. Ю. Гігієнічні основи комплексної оцінки особливостей перебігу професійної адаптації та формування високої професійної придатності студентів, що здобувають стоматологічний фах у закладах вищої медичної освіти / О. Ю. Панчук, І. В. Сергета // *Український журнал з проблем медицини праці*. – 2016. – № 4 (49). – С. 44-57. *(Проведення наукових досліджень, розроблення методики комплексної бальної оцінки особливостей перебігу професійної адаптації та формування високої ПрПд студентів, які здобувають стоматологічний фах)*.

34. Панчук О. Ю. Психограми основних професій стоматологічного фаху та їх профорієнтаційне значення: психогігієнічна діагностика, прогностична роль / О. Ю. Панчук // *Актуальні проблеми транспортної медицини: навколишнє середовище, професійне здоров'я, патологія*. – 2016. – № 2 (44). – С. 149-153.

35. Панчук О. Ю. Гігієнічна оцінка особливостей механізмів психологічного

захисту студентів стоматологічного факультету на різних етапах навчання / О. Ю. Панчук // Молодий вчений. – 2016. – № 8 (35). – С. 201-206.

36. Панчук О. Ю. Психогігієнічні аспекти оцінки властивостей характеру студентів стоматологічного факультету та особливості їх змін в динаміці навчання у закладі вищої медичної освіти / О. Ю. Панчук // Науковий огляд. – 2016. – № 7 (28). – С. 27-42.

37. Панчук О. Ю. Особливості процесів формування показників функціонального стану вищої нервової діяльності та характеристик зорово-рухової координації студентів, що здобувають стоматологічний фах, в динаміці навчального процесу / О. Ю. Панчук // Світ медицини та біології. – 2016. – № 3 (57). – С. 57-62.

38. Панчук О. Ю. Заходи щодо оптимізації професійного навчання, психогігієнічної корекції перебігу професійної адаптації і запобігання виникнення несприятливих змін у психофізіологічному стані організму як важлива складова формування здорового способу життя сучасних студентів / О. Ю. Панчук // Актуальні проблеми сучасної медицини. Вісник Української медичної стоматологічної академії. – 2016. – № 4 (56), Ч. 2. – С. 264-269.

39. Панчук О. Ю. Гігієнічна оцінка особливостей змін з боку показників зорової сенсорної системи та розумової працездатності студентів-стоматологів в умовах використання заходів щодо оптимізації професійного навчання / О. Ю. Панчук // Молодий вчений. – 2016. – № 10 (37). – С. 61-66.

40. Панчук О. Ю. Рівень суб'єктивного контролю сучасних студентів-стоматологів та закономірності їх зрушень в динаміці навчання: психогігієнічні аспекти / О. Ю. Панчук // Первый независимый научный вестник. – 2017. – № 21. – С. 4-9.

41. Панчук О. Ю. Гігієнічна оцінка основних режимних елементів повсякденної навчальної та позанавчальної діяльності студентів, які здобувають стоматологічний фах / О. Ю. Панчук // Молодий вчений. – 2016. – № 12.1 (40). – С. 170-176.

42. Панчук О. Ю. Сучасні підходи до визначення ефективних шляхів застосування засобів психофізіологічної реабілітації та психогігієнічної корекції несприятливих змін з боку функціональних можливостей організму студентів на етапі навчання у закладі освіти / О. Ю. Панчук, І. В. Сергета // Актуальні проблеми транспортної медицини: навколишнє середовище, професійне здоров'я, патологія. – 2017. – № 1 (47). – С. 73-80. *(Ідея роботи, проведення досліджень, наукове обґрунтування підходів до визначення ефективних шляхів застосування засобів психофізіологічної реабілітації та психогігієнічної корекції несприятливих змін з боку характеристик ВНД студентів, які здобувають стоматологічний фах).*

43. Панчук О. Ю. Біоритмологічні особливості організму студентів, що здобувають стоматологічний фах / О. Ю. Панчук // Науковий огляд. – 2017. – № 4 (36). – С. 46-52.

44. Панчук О. Ю. Особливості змін показників мотиваційної спрямованості студентів стоматологічного факультету в умовах використання заходів, спрямованих на оптимізацію професійного навчання / О. Ю. Панчук, І. В. Сергета // Вісник проблем біології і медицини. – 2017. – Вип. 2 (136). – С. 332-337. *(Оцінка особливостей змін провідних корелят РСК студентів-стоматологів в умовах*

використання комплексу заходів щодо оптимізації професійного навчання та психогігієнічної корекції перебігу професійної адаптації студентів).

– наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

45. Актуальні проблеми університетської гігієни / І. В. Сергета, О. Є. Александрова, І. Л. Дунець, Н. В. Стоян, О. Ю. Панчук // Гігієнічна наука та практика: сучасні реалії : матеріали XV з'їзду гігієністів України. – Львів: Друкарня ЛНМУ імені Данила Галицького, 2012. – С. 211-213.

46. Психогігієнічна діагностика та концепція якості життя як перспективні напрямки оцінки стану здоров'я дітей різного віку, підлітків та молоді / І. В. Сергета, О. П. Мостова, О. Ю. Панчук, І. Л. Дунець, Н. В. Стоян, Р. В. Теклюк, О. Б. Дударенко, Д. П. Сергета // Актуальні питання гігієни та екологічної безпеки України (Восьмі Марзєєвські читання). – К., 2012. – С. 189-190.

47. Особливості навчальної адаптації студентів вищих навчальних закладів медичного профілю та основні напрямки її корекції / І. В. Сергета, О. Ю. Браткова, О. Є. Александрова, І. Л. Дунець, Н. В. Стоян, О. Ю. Панчук, В. В. Швець // Кредитно-модульна структура організації навчального процесу у вищих медичних і фармацевтичних закладах України на новому етапі : матеріали Всеукраїнської навчально-наукової конференції з міжнародною участю. – Тернопіль: ТДМУ, 2013. – Ч. 2. – С. 626-627.

48. Сергета І. В. Результати професіографічної оцінки провідних спеціальностей стоматологічного профілю та їх місце у структурі підготовки майбутніх фахівців / І. В. Сергета, О. Ю. Панчук // Досягнення і перспективи впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих медичних (фармацевтичному) навчальних закладах України : матеріали Всеукраїнської навчально-наукової конференції з міжнародною участю. – Тернопіль: ТДМУ, 2014. – Ч. 1. – С. 349-350.

49. Гігієнічні принципи використання адаптаційно-орієнтованого підходу до діагностики і прогностичної оцінки донозологічних зрушень у стані психічного здоров'я учнів шкільного віку та студентів / І. В. Сергета, О. П. Мостова, Н. В. Стоян, І. Л. Дреженкова, О. Ю. Браткова, О. Ю. Панчук, О. Б. Дударенко, Н. Ю. Лукіна, О. В. Тимошук // Актуальні питання гігієни та екологічної безпеки України (Десяті Марзєєвські читання). – К., 2014. – С. 223-225.

50. Сучасні підходи до комплексної оцінки рівня психофізіологічної адаптації учнів і студентів / І. В. Сергета, Н. В. Стоян, О. П. Мостова, О. Ю. Панчук, І. Л. Дреженкова, О. В. Тимошук, Р. В. Теклюк, Н. Ю. Лукіна, С. Ю. Макаров // Психофізіологічні та вісцеральні функції в нормі і патології : тези доповідей VII Міжнародної наукової конференції. – К.: Логос, 2014. – С. 140.

51. Особливості перебігу процесів психофізіологічної адаптації та формування психофізіологічних функцій організму сучасних учнів шкільного віку і студентів: психогігієнічні аспекти / І. В. Сергета, О. Ю. Панчук, Н. В. Стоян, І. Л. Дреженкова, О. П. Мостова, О. В. Тимошук, С. Ю. Макаров // Актуальні питання фізіології, патології та організації медичного забезпечення дітей шкільного віку та підлітків : матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю. – Харків, 2014. – С. 76-77.

52. Провідні характеристики психофізіологічної і психічної адаптації учнів і студентів та їх взаємозв'язок: перспективи використання процедур кластерного аналізу / І. В. Сергета, О. Ю. Панчук, О. В. Тимощук, Н. В. Стоян, І. Л. Дреженкова, С. Ю. Макаров // Довкілля та здоров'я : збірник матеріалів науково-практичної конференції. – Тернопіль: ТДМУ, 2015. – С. 78-79.

53. Проблемні питання урахування особливостей формування особистості студентів у контексті створення сучасних стандартів вищої медичної освіти / І. В. Сергета, О. Є. Александрова, Н. В. Стоян, І. Л. Дреженкова, О. Ю. Панчук, О. В. Тимощук, Р. В. Теклюк, Н. Ю. Лукіна, С. Ю. Макаров // Реалізація закону України про вищу освіту у вищій медичній та фармацевтичній освіті України : матеріали Всеукраїнської навчально-наукової конференції з міжнародною участю. – Тернопіль: ТДМУ, 2015. – С. 121-122.

54. Університетська гігієна на сучасному етапі: проблемні питання та перспективи розвитку / І. В. Сергета, О. В. Тимощук, О. Ю. Панчук, І. Л. Дреженкова, Н. В. Стоян, Р. В. Теклюк, Н. Ю. Лукіна, С. Ю. Макаров // Актуальні питання гігієни та екологічної безпеки України (Одинадцяті Марзєєвські читання). – Івано-Франківськ, 2015. – С. 326-328.

55. Панчук О. Ю. Психофізіографічна оцінка основних спеціальностей стоматологічного фаху на підставі визначення провідних властивостей вищої нервової діяльності / О. Ю. Панчук // Довкілля та здоров'я : збірник матеріалів науково-практичної конференції. – Тернопіль: ТДМУ, 2016. – С. 87.

56. Здоров'язберігаючі компетенції студентів та проблеми їх формування у процесі навчальної підготовки майбутніх лікарів / І. В. Сергета, О. Ю. Панчук, І. Л. Дреженкова, Н. В. Стоян, С. Ю. Макаров, Р. В. Теклюк, Н. Ю. Лукіна, О. І. Макарова // Вища медична освіта: сучасні виклики та перспективи : збірник наукових праць науково-практичної конференції з міжнародною участю. – К.: Видавництво КіМ, 2016. – С. 327-328.

57. Психофізіологічні та психогігієнічні детермінанти створення превентивного середовища у сучасному вищому навчальному закладі / І. В. Сергета, О. Ю. Панчук, І. Л. Дреженкова, Н. В. Стоян, С. Ю. Макаров // Актуальні питання гігієни та екологічної безпеки України (Дванадцяті Марзєєвські читання). – К, 2016. – С. 48-50.

58. Панчук О. Ю. Особливості стану здоров'я молоді, яка навчається у вищих навчальних закладах, та їх роль у контексті удосконалення профорієнтаційної діяльності / О. Ю. Панчук, Н. В. Стоян, І. В. Сергета // Актуальні питання фізіології, патології та організації медичного забезпечення дітей шкільного віку та підлітків. Профілактика неінфекційних захворювань учнівської молоді : матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю. – Харків, 2016. – С. 58-59.

59. Панчук О. Ю. Професійна адаптація студентської молоді та сучасні підходи до її оцінки і оптимізації / О. Ю. Панчук // Актуальні питання біології та медицини : збірник наукових праць за матеріалами IV Міжрегіональної наукової конференції. – Старобільськ: ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2017. – С. 130-131.

60. Панчук О. Ю. Показники емоційного вигорання студентів-стоматологів та тенденції щодо їх змін впродовж періоду навчання у вищому медичному навчальному закладі / О. Ю. Панчук // Довкілля та здоров'я : збірник матеріалів науково-практичної конференції. – Тернопіль: ТДМУ, 2017. – С. 125-126.

АНОТАЦІЯ

Панчук О. Ю. Наукове обґрунтування теоретичних та методичних основ гігієнічної діагностики професійної придатності студентів закладів медичної освіти (на прикладі стоматологічних спеціальностей). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора медичних наук за спеціальністю 14.02.01 – “Гігієна та професійна патологія” (222 – Медицина). – Державна установа “Інститут громадського здоров’я ім. О. М. Марзєєва НАМН України”, Київ, 2018.

В ході виконання дисертаційної роботи науково обґрунтовані теоретичні та методичні основи гігієнічної діагностики і прогностичної оцінки професійної придатності студентів закладів медичної освіти (на прикладі стоматологічних спеціальностей), проведена гігієнічна оцінка особливостей організації трудового процесу та умов праці лікарів-стоматологів під час використання новітніх технологій діагностики, лікування та профілактики, визначені гігієнічні основи професіографічної оцінки професійно-значущих психофізіологічних функцій і особливостей особистості та науково обґрунтовані психофізіограми і психограми професійної діяльності за основними стоматологічними спеціальностями (терапевтична стоматологія, хірургічна стоматологія, ортопедична стоматологія, ортодонція, дитяча терапевтична і хірургічна стоматологія), що обумовлюють високий рівень професійної компетентності фахівців, проведена гігієнічна оцінка умов перебування і організації добової діяльності, рівня професійно-значущої навчальної адаптації та стану здоров’я студентів стоматологічного факультету, встановлені особливості процесів розвитку провідних професійно-значущих психофізіологічних функцій організму та формування особливостей особистості студентів-стоматологів на різних етапах здобуття вищої освіти, розроблені та науково обґрунтовані методика комплексної бальної оцінки особливостей перебігу професійної адаптації і формування високої професійної придатності студентів, які здобувають стоматологічний фах у закладах медичної освіти, що дозволяє розрахувати значення показників психофізіологічної і особистісної професійно-значущих детермінант професійної придатності студентів, а також комплекс заходів щодо оптимізації професійного навчання, психогігієнічної корекції перебігу професійної адаптації і запобігання виникнення несприятливих змін у психофізіологічному стані організму майбутніх лікарів-стоматологів, використання якого забезпечує статистично значуще покращання з боку таких показників функціонального стану вищої нервової діяльності, як швидкість простої ($p(t) < 0,05-0,01$) і диференційованої ($p(t) < 0,001$) зорово-моторної реакції та врівноваженість нервових процесів ($p(t) < 0,01-0,001$), характеристик стійкості уваги і розумової працездатності ($p(t) < 0,01-0,001$), координаційних здібностей ($p(t) < 0,05-0,001$), таких особливостей особистості, як ситуативна тривожність ($p(t) < 0,05$), рівень вираження астеничного ($p(t) < 0,05-0,01$) і депресивного ($p(t) < 0,05$) станів та ряду інших особистісних рис, зокрема, характеристик рівня суб’єктивного контролю та агресивних проявів особистості дівчат і юнаків.

Ключові слова: студенти, стоматологічні спеціальності, професійна

придатність, гігієнічна діагностика, теоретичні і методичні основи, заклади медичної освіти, професійна адаптація, психогігієнічна корекція.

АННОТАЦІЯ

Панчук О. Ю. Научное обоснование теоретических и методических основ гигиенической диагностики профессиональной пригодности студентов учреждений медицинского образования (на примере стоматологических специальностей). – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора медицинских наук по специальности 14.02.01 – “Гигиена и профессиональная патология” (222 – Медицина). – Государственное учреждение “Институт общественного здоровья им. А. Н. Марзеева НАМН Украины”, Киев, 2018.

В ходе выполнения диссертационной работы научно обоснованы теоретические и методические основы гигиенической диагностики и прогностической оценки профессиональной пригодности студентов учреждений медицинского образования (на примере стоматологических специальностей), проведена гигиеническая оценка особенностей организации трудового процесса и условий труда врачей-стоматологов при использовании новейших технологий диагностики, лечения и профилактики, определены гигиенические основы психографической оценки профессионально-значимых психофизиологических функций и личностных особенностей и научно обоснованы психофизиограммы и психограммы основных стоматологических специальностей (терапевтическая стоматология, хирургическая стоматология, ортопедическая стоматология, ортодонтия, детская терапевтическая и хирургическая стоматология), определяющие высокий уровень профессиональной компетентности специалистов, проведена гигиеническая оценка условий пребывания и организации суточной деятельности, уровня профессионально-значимой учебной адаптации и состояния здоровья студентов, установлены особенности процессов развития ведущих профессионально-значимых психофизиологических функций организма и формирования личностных особенностей студентов-стоматологов на различных этапах получения высшего образования, разработаны и научно обоснованы методика комплексной балльной оценки особенностей профессиональной адаптации и формирования высокой профессиональной пригодности студентов, осваивающих стоматологические специальности, а также комплекс мероприятий, направленных на оптимизацию профессионального обучения, психогигиеническую коррекцию профессиональной адаптации и профилактику возникновения неблагоприятных изменений в психофизиологическом состоянии организма будущих стоматологов.

В ходе изучения особенностей процессов развития профессионально-значимых психофизиологических функций организма студентов-стоматологов на различных этапах обучения определено, что наиболее напряженными и противоречивыми периодами их формирования являются исходный (1 курс) и, прежде всего, промежуточный (3 курс) этапы пребывания девушек и юношей в медицинском вузе, наиболее стабильным – его завершающий этап (5 курс). Достаточно противоречивыми и, в целом ряде случаев, неблагоприятными следует признать и изменения, наблюдающиеся в динамике периода обучения со стороны ведущих профессионально-значимых личностных особенностей.

Научно обоснована методика комплексной балльной оценки особенностей профессиональной адаптации и формирования высокой профессиональной пригодности студентов, осваивающих стоматологические специальности в учреждениях медицинского образования, позволяющая определить величины показателей психофизиологической и личностной профессионально-значимых детерминант профессиональной пригодности студентов и обосновать индивидуализированные стратегии использования мероприятий профилактического содержания, ведущими этапами практической реализации которой являются: определение степени выраженности профессионально-значимых психофизиологических функций и личностных особенностей, оценка полученных результатов в баллах в соответствии с данными специально созданных шкал степени их выраженности, расчет величин показателей психофизиологической и личностной детерминант профессиональной пригодности студентов, определяющих соответственно как уровень психофизиологической готовности организма студентов к успешному овладению профессией, так и степень выраженности личностных предпосылок к адекватному формированию рабочего динамического стереотипа эффективного осуществления профессиональной деятельности в стоматологической отрасли, оценка уровня выраженности значений их показателей на основе количественных критериев качественной оценки, обоснование индивидуализированных стратегий использования профилактических мероприятий, и, прежде всего, средств психофизиологической реабилитации и психогигиенической коррекции изменений, обуславливающих снижение уровня профессиональной подготовленности студенческой молодежи.

Использование разработанного комплекса мероприятий, направленных на оптимизацию профессионального обучения будущих стоматологов, обеспечивает появление, в отличие от традиционных условий обучения, выраженных благоприятных изменений со стороны характеристик функционального состояния высшей нервной деятельности, таких как скорость простой ($p(t) < 0,05-0,01$) и дифференцированной ($p(t) < 0,001$) зрительно-моторной реакции и уравновешенность нервных процессов ($p(t) < 0,01-0,001$), показателей устойчивости внимания и умственной работоспособности ($p(t) < 0,01-0,001$), координационных способностей ($p(t) < 0,05-0,001$), а также таких личностных особенностей, как ситуативная тревожность ($p(t) < 0,05$), уровень выраженности астенического ($p(t) < 0,05-0,01$) и депрессивного ($p(t) < 0,05$) состояний, уровень субъективного контроля, характеристики агрессивности девушек и юношей.

Ключевые слова: студенты, стоматологические специальности, профессиональная пригодность, гигиеническая диагностика, теоретические и методические основы, учреждения медицинского образования, профессиональная адаптация, психогигиеническая коррекция.

ANNOTATION

Panchuk O. Y. Scientific substantiation of theoretical and methodological grounds for hygienic diagnostics of professional suitability of students of medical educational institutions (on the example of dental specialties). – Qualifying scientific work as manuscript.

Thesis for a degree of Doctor of Medical Sciences in specialty 14.02.01 – “Hygiene and Occupational Pathology” (222 – Medicine). – State Establishment “O. M. Marzeyev Institute for Public Health of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine”, Kyiv, 2018.

In the course of the scientific work, theoretical and methodological foundations of hygienic diagnostics and prognostic assessment of professional suitability of students of medical educational institutions (on the example of dental specialties), hygienic estimation of special features of organization of the working process and dentists' working conditions while using novel techniques for diagnostics, treatment and prevention were scientifically substantiated, hygienic foundations for job-specific professional evaluation of professionally significant psychophysiological functions and personality traits were determined, and psychophysiological graphs and psychograms of occupational activities for the main dental specialties (therapeutic dentistry, dental surgery, prosthetic dentistry, orthodontics, pediatric therapeutic dentistry and dental surgery), which determine the high level of professional suitability of specialists were scientifically grounded, hygienic assessment of occupational conditions and organization of daily activities, the level of professionally-significant student adaptation and health status of stomatological students was conducted, special aspects of the processes of development of leading professionally-significant psychophysiological functions of the organism and formation of special personality traits in dental students at different stages of higher education course were established, the methods of integrated assessment of special elements in the course of professional adaptation and formation of high professional suitability of students who acquire a dental profession at medical education institutions were developed and scientifically substantiated, which allow us to calculate the indicators of psychophysiological and personalized professionally-significant determinants in the professional suitability of students, as well as to develop a complex of measures for optimization of professional training, psychohygienic correction of the course of professional adaptation and prevention of unfavorable changes in the psychophysiological state of organism of future dentists, using which provides statistically significant improvement on the part of such indicators of the functional state of higher nervous activity as the speed of simple ($p(t) < 0,05-0,01$) and differentiated ($p(t) < 0,001$) visual-motor response and the balance of nerve processes ($p(t) < 0,01-0,001$), the characteristics of attention stability and mental capacity ($p(t) < 0,01-0,001$), coordination capability ($p(t) < 0,05-0,001$), such personality features as state anxiety ($p(t) < 0,05$), level of expression of asthenic ($p(t) < 0,05-0,01$) and depressive ($p(t) < 0,05$) states, and a number of other personality traits, including characteristics of subjective control and aggressive manifestations in the personality of students.

Key words: students, dental specialties, professional suitability, hygienic diagnostics, theoretical and methodological grounds, medical educational institutions, professional adaptation, psychohygienic correction.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АХ	—	акцентуація характеру;
ВМНЗ	—	вищий медичний навчальний заклад;
ВНД	—	вища нервова діяльність;
ВНПр	—	врівноваженість нервових процесів;
ГВ	—	група втручання;
ГК	—	група контролю;
ДЗМР	—	диференційована зорово-моторна реакція;
ЕВ	—	емоційне вигорання;
ЗМО	—	заклад медичної освіти;
ЗСС	—	зорова сенсорна система;
ІпфА	—	індекс психофізіологічної адаптації;
КР	—	координація рухів;
КЧСМ	—	критична частота злиття світлових миготінь;
ЛП	—	латентний період;
МПЗ	—	механізм психологічного захисту;
ОсО	—	особливість особистості;
ПЗМР	—	проста зорово-моторна реакція;
ППФП	—	професійно-прикладна фізична підготовка;
ПфФ	—	психофізіологічна функція;
РНПр	—	рухливість нервових процесів;
РСК	—	рівень суб'єктивного контролю;
ССА	—	соматосенсорний аналізатор;
СТ	—	ситуативна тривожність.